

BOFIT Online
2010 No. 2

Kaarina Piipponen

Suomen ja Neuvostoliiton
välisen clearingmaksujärjestelmän
purkaminen ja neuvostovelkojen
loppuhoito

EUROJÄRJESTELMÄ
EUROSYSTEMET

Suomen Pankki, BOFIT
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos

BOFIT Online
Päätoimittaja Laura Solanko

BOFIT Online 2/2010

Kaarina Piipponen: Suomen ja Neuvostoliiton välisen clearingmaksujärjestelmän purkaminen ja neuvostovelkojen loppuhoito

24.5.2010
ISSN 1456-811X (online)

Suomen Pankki
BOFIT – Siirtymätalouksien tutkimuslaitos

PL 160
00101 Helsinki
Puh: 010 831 2268
Fax: 010 831 2294
bofit@bof.fi

www.bof.fi/bofit

Tässä julkaisussa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajan omia eivätkä välttämättä edusta Suomen Pankin kantaa.

Sisällys

Saatteeksi	3
1. Johdanto	4
1.1 Clearingkauppa ja -maksujärjestelyt	4
1.2 Suomen ja Neuvostoliiton välinen clearingjärjestelmä	5
1.3 Neuvostoliiton maksuvaikeudet ja hajoaminen	8
2 Clearingmaksujärjestelmän alasajo 1990–1991	8
2.1 Päätös clearingkaupan lopettamisesta vuoden 1990 lopulla.....	8
2.2 Ruplatilien päättäminen tammikuussa 1991	9
2.3 Lopetustilin käyttö	9
2.4 Maksunvälitystilien merkitys siirtymäkaudella	10
3 Vuoden 1987 erityistilin loppuselvitys 1990–1995	11
3.1 Erityistilisaamisen taustat	11
3.2 Ensimmäiset kuittausjärjestelyt	12
3.3 Tilivaluutta muutetaan ruplista dollareiksi	13
3.4 Valtiovarainministeriö maksaa erityistilisaatavan Suomen Pankille.....	14
3.5 Erityistilisaamisen loppuhoito	15
4 Suomen valtion Neuvostoliiton-saamisten (pl. erityistili) järjestelyt 1991–2006.....	16
4.1 Neuvostoliiton velkaperintö ja julkisten velkojen hoito Pariisin klubissa	16
4.2 Suomen julkisen sektorin velkasaamiset 3,4 miljardia markkaa	16
4.3 Ensimmäinen velkakonversiosopimus 1995 sisälsi myös yrityssaamisia	17
4.4 Suomen Neuvostoliiton-saamisten loppuhoito 2000-luvulla	18
4.5 Vastakauppatilien sulkeminen vuonna 2003	19
5 Yksityisen sektorin Neuvostoliiton-saamisten järjestelyt	19
5.1 Neuvostoliitolta jääneen yksityisen velan järjestelyt Moskovan klubissa.....	19
5.2 Suomalaisten yritysten velkasaamiset Neuvostoliitolta	20
5.3 Pankkien saamisten järjestelyt Lontoon klubissa	21
6 Yhteenveto	22
Lähteet.....	23
Liite 1. Keskeisiä sopimuksia ja pöytäkirjoja	24
Liite 2. Suomen ja Neuvostoliiton clearingkaupan keskeisiä kuvioita	27

Kaarina Piipponen

Suomen ja Neuvostoliiton välisen clearingmaksujärjestelmän purkaminen ja neuvostovelkojen loppuhoito

Saatteeksi

Tämän vuoden päättyessä tulee kuluneeksi 20 vuotta siitä kun Suomen ja Neuvostoliiton välinen tavaravaihto- ja maksusopimus umpeutui ja aina sodan jälkeisestä kaudesta lähtien käytössä ollut, kahdenvälisiin kauppakiintiöihin perustunut clearingmaksujärjestelmä jäi pois käytöstä. Maksuissa siirryttiin vaihdettavien valuuttojen käyttöön, eikä viranomaisten enää ole ollut tarpeen puuttua viennin määriin taikka kotimaisuusasteeseen.

Suomen ja Neuvostoliiton väliset taloudelliset suhteet olivat joutuneet kohtaamaan uusia haasteita 1980-luvun loppupuolelta lähtien Neuvostoliitossa käynnistettyjen yritystoiminnan ja ulkomaankaupan rakennemuutosten vuoksi. Vuoden 1991 joulukuu toi sitten mukanaan Neuvostoliiton hajoamisen ja uuden Venäjän ajautumisen velkaongelmiin ja ulkomaisten velkojen lainanhoidon keskeytymiseen. Samaan aikaan lamaan painuvassa Suomessa seurattiin huolestuneena yritysten, pankkien ja valtion vastuulla olevien entiseltä Neuvostoliitolta periytyvien velkasaatavaerien kehitystä. Tiedotusvälineissä on aina silloin tällöin vilahtanut aiheeseen liittyviä uutisia.

Tämän selvityksen tarkoituksena on kuvailla sitä, millä tavoin Suomen ja Neuvostoliiton välinen clearingjärjestelmän purkaminen ja erilaisten velkaerien selvittäminen tapahtui. Taustaksi järjestelyn purkamiselle on alussa lyhyt clearingjärjestelmän kuvaus, jotta asiaa ennestään tuntemattomille selkiytyisi se, mitä lähdettiin purkamaan ja millaisesta järjestelystä jäi saatavia perittäväksi.

Selvityksen liitteenä on luettelo sopimuksista, joihin tekstissä viitataan, sekä eräitä keskeisiä Suomen ja Neuvostoliiton välistä kauppaa selittäviä kuvioita.

Asiasanat: clearingkauppa, maksujärjestelmä, julkinen velka, Neuvostoliitto, Suomi

1. Johdanto

1.1 Clearingkauppa ja -maksujärjestelyt

Clearingtilijärjestelyt olivat yleisiä toisen maailmansodan jälkeisissä oloissa. Tällöin niiden tavoitteena oli elintärkeiden tuotteiden kuten energian, ruokatarvikkeiden ja teollisuuden tarvitsemien raaka-aineiden saannin turvaaminen. Kun näiden tuotteiden lisäksi oli pulaa maksuun tarvittavista ulkomaan valuutoista, clearingjärjestelyt tarjosivat keinon, jolla tuontimenoja tasapainotettiin vierailla ja siitä saaduilla tuloilla.

Järjestelyt olivat poikkeuksia kaupan vapauden periaatteesta ja edellyttivät hallinnollisia järjestelyitä, kuten valtiollisia sopimuksia tuonti- ja vientitavaroista ja niiden määristä sekä valuutansäännöstelyä, joka määritteli oikeuden tai velvollisuuden clearingmaksuun. Valtiolliset sopimukset sitten heijastuvat käytännön vienti- ja tuontikauppaan niin, että viejän tai tuojan piti hankkia Lisensivirastolta lupa yksittäiseen kauppasopimukseensa. Lupa toimi myös kontrollivälineenä tullissa ja maksettaessa pankissa.

Clearingmaksujärjestelyissä tilin- ja maksujenhoito on keskuspankin tehtävänä. Erotukseksi vaihdettavavaluuttamaksuista, joissa maksumääräys aina katetaan maksunsaajan tilille johonkin toiseen pankkiin tämän vapaasti käytettäväksi tai siirrettäväksi, clearingjärjestelyssä ei tilipitäjäpankkien välillä siirry katteita. Viejät saavat maksun kotimaan rahassa keskuspankista ja tuojat maksavat laskunsa kotimaan rahassa keskuspankin pitämälle clearingtilille. Kumpikaan järjestelyyn osallistuvista keskuspankeista ei voi maksaa oman maansa viejille suorituksia ilman, että maksavan maan keskuspankki olisi lähettänyt maksumääräystä.

Nämä vienti- ja tuontimaksut heijastuvat keskuspankkien kirjanpidossa toisen maan keskuspankin saatava- ja velkaerinä, ja tilin saldo osoittaa sitä eroa, mikä tuonti- ja vientimaksujen määrissä on ollut. Saldo on käytettävissä vain vastavuorosiin ostoihin ja maksuihin. Tässä järjestely eroaa katetuista vaihdettavavaluuttamaksuista, joissa pankeille ei maksusuorituksen jälkeen jää jäljelle mitään velka/saatava-suhdetta.

Viennin ja tuonnin ajoituksesta ja maksurytmistä johtuvia epätasapainoja varten maksusopimuksissa oli sovittu clearingtilille luottoraja, jonka puitteissa keskuspankit suorittivat toistensa maksumääräyksiä. Luottorajan ylittyessä luotettava keskuspankki saattoi joko pidättäytyä maksujen maksamista oman maansa viejien hyväksi siihen asti kunnes tiliasema olisi palautunut takaisin luottorajan puitteisiin, taikka pyytää toista keskuspankkia maksamaan ylityksen vapaasti vaihdettavissa valuutoissa. Oli myös mahdollista että lyhytaikaiseksi ja tilapäiseksi katsottuun luottorajan ylitykseen ei puututtu, vaan maksuja suoritettiin tililtä edelleen.

Suomalainen tuoja, joka oli ostanut tavaraa ulkomailta, maksoi laskunsa tavarantoimittajalle markkoina oman liikepankkinsa kautta välitettäväksi Suomen Pankissa pidettävälle clearingtilille. Katteen saatuaan Suomen Pankki lähetti maksumääräyksen järjestelyssä mukana olevalle toisen maan keskuspankille, joka puolestaan maksoi tavarantoimittajalle suorituksen oman maansa valuutassa. Vastaavasti suomalainen viejä sai maksun niin, että ulkomaalainen tavarantoimittaja maksoi laskunsa oman maansa keskuspankkiin kotimaan rahana, ja tämä keskuspankki antoi Suomen Pankille ohjeen maksaa suoritus suomalaiselle viejälle. Suomen Pankki maksoi summan suomalaiselle viejälle markkoina.

Valtioiden väliset kahdenväliset tavaravaihto- ja maksusopimukset olivat voimassa yleensä vain vuoden kerrallaan. Toisissa sopimuksissa oli sovittu sopimuksen automaattisesta uusiutumisen, jos sopimusta ei varta vasten irtisanottu, ja toisissa oli erillisillä pykälillä varauduttu sopimuksen päättymisen jälkeiseen selvitysmenettelyyn, jos sopimusta ei uudistettu.

Suomella oli 1980-luvun lopulla Neuvostoliiton lisäksi clearingmaksusopimukset enää ainoastaan Bulgarian ja Saksan Demokraattisen Tasavallan kanssa. Jälkimmäisten järjestelmien

alasajoon vuosina 1989–1992 ei kaupan ja maksuliikenteen vähäisyyden johdosta liittynyt samantaisia ongelmia kuin oli Suomen ja Neuvostoliiton välisen clearingjärjestelmän purkamisessa. Muutenkin muita clearingjärjestelyjä on vaikea verrata Suomen ja Neuvostoliiton väliseen järjestelyyn, johon kohdistui aikanaan suuria taloudellisia ja poliittisia intohimoja.

1.2 Suomen ja Neuvostoliiton välinen clearingjärjestelmä

Suomen ja Neuvostoliiton välinen tavaravaihto- ja maksusopimus muodosti poikkeuksen yleiseen clearingjärjestelyiden yksivuotiskäytäntöön.

Vuodesta 1951 lähtien nämä maiden väliset sopimukset sovittiin viisivuotiskausiksi, viimeiseksi jäi ajanjakson 1985–1990 kattanut sopimus. Viisivuotinen sopimus oli raamisopimus, jossa mainittiin kaupan ja maksamisen yleiset periaatteet, ja sitä täydennettiin vuosittaisilla tavaravaihtopöytäkirjoilla, joissa yksilöitiin tavarakiintiöiden sisältöjä ja määriä ottaen huomioon tilisaldon ja öljyn odotettu hintakehitys. Tavaravaihtosopimuksista neuvoteltiin maiden välisessä talouskomissiossa, jossa Suomen puolelta oli mukana edustajia ulkoministeriöstä, kauppa- ja teollisuusministeriöstä ja Suomen Pankista sekä kaikista suurista teollisuuden keskusliitoista. Neuvostoliiton puolelta mukana oli erilaisten ulkomaankauppa- ja talousministeriöiden edustajia. Suomen puolella Lisenssivirasto rekisteröi ja myönsi vientiluvat näiden tavaravaihtopöytäkirjakiintiöiden puitteissa. Kiintiöiden ylitykset ja erityisen suuret hankkeet, joihin liittyi toimitusten ja maksujen jakautumista usealle vuodelle käsiteltiin Lisenssiviraston johtokunnassa, jossa olivat mukana edustajat ulkoministeriöstä, kauppa- ja teollisuusministeriöstä sekä Suomen Pankista.

Viisivuotisessa tavaravaihto- ja maksusopimuksessa mainitut pankit, Suomen Pankki ja Vneshekonombank¹ sopivat keskenään yksityiskohtaisen sopimuksen pankkiteknisistä tilinpidon ja maksunvälityksen yksityiskohdista.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen maksujärjestelmä toimi pitkään staattisena, ja sekä toisiaan seuraavat tavaravaihto- ja maksusopimukset että pankkisopimukset sisälsivät vain pieniä muutoksia edeltäjiinsä.

Energian hinta näytteli 1970-luvun ensimmäisen öljykriisin jälkeen keskeistä osaa kaupan ja maksujen tasapainomekanismissa. Öljyn hinnan muutosten vaikutukset välittyivät tiliin niin, että hinnan noustessa oli mahdollista tasapainottaa kauppavaihtoa lisäämällä vientiä Suomesta, mutta kun öljyn hinta äkisti laski, muodostui tilille jo sovittujen kauppojen maksuista suuri saatavasaldo Suomelle. Jotta Suomen vientiä ei olisi tämän seurauksena tarvinnut rajusti supistaa, tasattiin näitä saldon heilahteluja räätälöidyillä erityisjärjestelyillä, muiden muassa siirtämällä osa Suomen saatavasaldosta erilliselle korolliselle lainatilille, muuttamalla laivatilausten ennakkomaksukäytäntöjä ja öljyn välityskaupoilla (kts. kuvioliite).

¹ Vneshekonombank oli Neuvostoliiton ulkomaankauppapankki, jolla oli yksinoikeus ulkomaankaupan maksuliikenteen hoitamiseen. Pankin nimi oli vuoteen 1988 asti SNTL:n Vneshtorgbank (Ulkomaankauppapankki), sen jälkeen nimeksi muutettiin SNTL:n Ulkoisten Taloussuhteiden Pankki, lyhennettynä Vnesekonombank. Tässä selvityksessä pankista käytetään sille vakiintunutta lyhennettä VEB.

Esimerkki clearingtilin saldo muutoksista

alkutilanne: clearingtilin saldo = 0

I. Maksu suomalaiselle viejälle

Teräs Oy on sopinut neuvostoliittolaisen ulkomaankauppayhtymän Maschinoimportin kanssa kaupasta, jossa Teräs vie Neuvostoliittoon valmistamia rehusäiliöiden erityisovia. Kauppahinta on yhteensä 1 000 000 ruplaa.

Teräs Oy toimittaa tavaran Neuvostoliittoon ja lähettää laskun postitse neuvostoliittolaiselle ulkomaankauppayhtymälle.

Ulkomaankauppayhtymä maksaa laskun ruplina Vneshekonombankiin (VEB) välitettäväksi suomalaiselle viejälle maiden välisen clearingtilin kautta.

VEB merkitsee omaan kirjanpitoonsa vastaanottamansa suorituksen ja lähettää Suomen Pankkiin maksumääräyksen maksaa Ulkomaankauppayhtymältä 1 000 000 clearingruplaa Teräs Oy:lle.

Saldo VEB:ssä näyttää VEB:n velkaa Suomen Pankille 1 000 000 ruplaa.

Suomen Pankki maksaa Teräs Oy:lle 1 000 000 ruplaa vastaavan summan markkoissa, esim. jos 1 rupla = 6,3 mk, saa viejä tililleen n. 6 300 000 mk.

Suomen Pankki siis maksaa ulos markkoja ja kirjaa suorituksen saatavakseen VEB:ltä.

Tilin saldo on nyt 1 000 000 ruplaa Suomen Pankin saatavaa VEB:ltä.

II. Maksu tuonnista Suomeen

Suomalainen Bensiini Oy ostaa neuvostoliittolaiselta vientiyhtymältä Nefthemexportilta öljypohjaisia tuotteita. Kauppaerän hinta on 1 500 000 ruplaa.

Vastaanotettuaan tavaran ja laskun Bensiini Oy siirtää ruplamäärää vastaavan määrän markkoja, 9 450 000 mk, oman liikepankkinsa kautta Suomen Pankkiin välitettäväksi clearingtilin kautta tavarantoimittajalle.

Suomen Pankki vastaanottaa markat ja lähettää VEB:lle maksumääräyksen maksaa Nefthemexportille kyseinen suoritus. Suomen Pankki hyvittää omassa kirjanpidossaan clearingtiliä saadulla suorituksella 1 500 000 ruplalla. Kun tilillä edellisen maksun jälkeen oli Suomen Pankin saatavaa 1 000 000 ruplaa, niin tämän tuontimaksun jälkeen saldo kääntyy Suomen Pankin velaksi VEB:lle 500 000 ruplaa.

Neuvostoliitossa VEB maksaa tavaran toimittajalle Nefthemexportille 1 500 000 ruplaa ja velottaa samalla summalla clearingtiliä, jonka jälkeen tilin saldo VEB:ssä on 500 000 ruplaa VEB:n saatavaa Suomen Pankilta.

Neuvostoliiton taloustilanne kävi 1980-luvun lopulla yhä epävarmemmaksi, mutta samalla Neuvostoliiton kireää maksutilannetta haluttiin helpottaa ja edistää Suomen metalliteollisuuden vientiä sallimalla normaali kaupallinen luototus myös Neuvostoliiton clearingkaupassa. Ruplariskin ja Suomen Neuvostoliiton-saamisten hallitsemiseksi Suomen vaatimuksesta maksujärjestelmään sovittiin hallitusten välisellä pöytäkirjalla syyskuussa 1988 (5.1.1989 sopimustäydennys) lisättäväksi seuraavat korjaavat elementit:

- Luottoraja laskettiin 300 milj. ruplasta 200 milj. ruplaan
- Tiliylitysten automaattinen tasoitus vapaasti vaihdettavin valuutoin
- Automaattinen koronmaksu saldon 100 milj. ruplaa ylittävälle osalle (aikaisemmin clearingtilin saldo oli käytännössä koroton)
- Tilin saldon sitominen valuuttaindeksiin ja indeksitarkistukset neljännesvuosittain

Clearingkauppaan ei periaatteessa kuulunut luototusta, vaan laskut tuli maksaa pian tavaran toimituksen jälkeen. Suuria investointitavaroita, esim. laivoja ja rakennusprojekteja, ei kuitenkaan näin voitu hoitaa, vaan niistä maksettiin valmistusaikaisten aikataulujen mukaan. Kertamaksu olisi jälleen tuottanut tilille huomattavia saldovaihteluita, joiden vaikutus olisi pitänyt hoitaa muilla järjestelyillä. Suomalaiset viejät olivat tyytyväisiä mm. laivojen ennakkomaksukäytäntöön, mikä poikkesi kansainvälisen laivakaupan käytännöstä, jossa rakentaja joutuu rahoittamaan itse rakennusaikaiset kulunsa ja vielä antamaan tilaajalle valmistumisen jälkeisellekin ajalle maksuaikaa tai luottoa. Vuoden 1989 luottorajan hallintaa koskevien muutosten jälkeen suomalaiset rahoituslaitokset saattoivat osallistua viennin luototusjärjestelyihin.

Clearingjärjestelmän pankkitekniikkaan liittyi alatilijärjestelmä, missä Moskovan ruplamääräisellä päätilillä oli alatilit Leningradin ja lyhyen aikaa Tallinnan sivukonttoreissa, ja näillä vastatilit Suomen Pankissa. Näiden tilien tarkoituksena oli jouduttaa maksuliikettä Leningradin ja Tallinnan alueille. Alatilijä pidettiin myös Suomen markka -määräisinä ja tilien tarkoituksena oli alun perin ei-kaupallisten maksujen välittäminen. Niiden käyttötarkoitus kuitenkin hämärtyi vuonna 1990 viimeisen clearingjärjestelmävuoden aikana.

Clearingtilin eli maksujenvälitystilin (pankkien kielenkäytössä "tili n:o 5") valuuttana oli rupla. Laskutusvaluutaksi saattoivat kauppojen osapuolet sopia keskenään minkä tahansa valuutan, mutta maksua varten lasku piti muuttua rupliksi Neuvostoliiton Valtionpankin, Gosbankin, valuuttanoteerausten kautta. Suomen Pankki noteerasi ruplalle markkaurssin Gosbankin virallisten valuuttanoteerausten kautta.²

Maksutapoina oli mahdollista käyttää suoraa laskutusta, pankin perittäviä ja remburssia. Liikepankit osallistuivat maksuliikenteeseen hoitamalla asiakkaidensa perimistehtäviä.

Maksuliikenne oli sujunut kymmeniä vuosia ongelmitta, ja sen myötä oli kehittynyt luottamus siihen että näin jatkuu myös tulevaisuudessa. Ehkä tämän vuoksi Neuvostoliitton vientiin liitettiin epärealistisiäkin käsityksiä ja odotuksia sen täydellisestä riskittömyydestä. Siksi on syytä vielä toistaa, että maksut kummassakin pankissa tapahtuivat ainoastaan toisen tilinpitäjän pankin maksumääräyksen perusteella. Järjestelyssä ei ollut mitään sisäänrakennettua automatiikkaa, joka olisi taannut esim. suomalaiselle viejälle maksun saamisen Suomen Pankista tilanteessa, jossa neuvostoliittolainen ostaja tai tilinpitäjäpankki ei olisi kyennyt hoitamaan maksua.

² Gosbank puolestaan laski kurssinsa aiemmin ristikurssina US-dollariin kautta ja myöhemmin ruplan valuuttakorin kautta. Koska rupla ei ollut vaihdettava valuutta, ei virallisten kurssien merkitys ollut selvä. Neuvostoliiton sisäisessä valuutan muunnossa käytettiin lukemattomia kertoimia, jotka muuttuivat mm. tavaran, valuutan, maan tms. perusteella.

1.3 Neuvostoliiton maksuvaikeudet ja hajoaminen

Clearingjärjestelmän päätyttyä suomalaisten viejien kauppa vaihdettavilla valuutoilla suoritettavaa maksua vastaan jäi huomattavasti pienemmäksi kuin clearingin aikainen ruplakauppa. On aprikoitu, kuinka paljon siinä oli clearingjärjestelystä luopumisen vaikutusta. Se jäi näkemättä, kun edessä oli Neuvostoliiton ajautuminen maksuvaikkeuksiin ja lopulta sen hajoaminen joulukuussa 1991. Velka-perintö ja uuden talous- ja yhteiskuntajärjestyksen rakentamisen vaikeus aiheuttivat Venäjälle toistuvasti maksuvaikkeuksia.

Neuvostoliiton hajottua Venäjä ja osa entisistä neuvostotasavalloista antoivat julistuksia, joiden mukaan ne sitoutuvat vastaamaan entisen Neuvostoliiton valtion veloista. Kun niiden oli vaikea päästä sopimukseen velkojen jakamisesta ja vastaavasti entisen Neuvostoliiton ulkomaisten saatavien ja omaisuuden jakamisesta, päätyivät ne ratkaisuun, jossa Venäjä vuonna 1993 ilmoitti, että se vastaa kaikesta entisen Neuvostoliiton aikaisesta valtion (sovereign) velasta. Se ei kuitenkaan pystynyt hoitamaan maksuja ajallaan, jolloin jouduttiin käynnistämään saatavien selvittely- ja uudelleenjärjestelyprosesseja. Kautta 1990-luvun Venäjän vaihtuvissa tilanteissa nousi velkojien keskusteluissa esiin mahdollisuus, että Venäjä saisi anteeksi osan tai kaikki neuvostoaikaiset velkansa. Tämän uhkan vuoksi pyrittiin epävarmoiksi muuttuneita saatavia selvittämään mahdollisimman pikaisesti.

2 Clearingmaksujärjestelmän alasajo 1990–1991

2.1 Päätös clearingkaupan lopettamisesta vuoden 1990 lopulla

Suomen ja Neuvostoliiton väliset viisivuotiset tavaravaihto- ja maksusopimukset eivät sisältäneet mitään optiota automaattisesta uudistumisesta, vaan ne olivat aidosti määräaikaisia. Sopimukseen oli sen päättymisen varalle kirjattu määräys, jonka mukaan tilit päätetään puolen vuoden kuluttua sopimuksen umpeutumisesta ja jäljelle jäänyt saldo maksetaan vaihdettavissa valuutoissa. Koska aiempina vuosina sopimus oli aina uudistettu hyvissä ajoin, ei tilejäkään ollut suljettu viisivuotiskausittain, vaan maksunvälitystä oli jatkettu olemassa olevien tilien puitteissa. Aikaisemmilta vuosilta ei siis ollut kertynyt kokemusta, jota nyt olisi voitu hyödyntää. Ja olosuhteetkin olivat joka tapauksessa toiset.

Vuonna 1990 jatkettiin hallitustason neuvotteluja uuden, vuosia 1991–1995 koskevan tavaravaihto- ja maksusopimuksen solmimisesta. Suomalaisten teollisuusliittojen ja kauppapoliitikkojen puolella oli halukkuutta clearingkäytännön jatkamiseen, ja sopimus oli jo osittain valmiina, mutta maksuja koskevat kohdat olivat edelleen auki. Myöhään loppuvuodesta kävi selväksi, että neuvostoliittolaiset halusivat siirtyä vaihdettavien valuuttojen käyttöön. Neuvostoliitolla oli tähän aikaan clearingjärjestely voimassa ainoastaan Suomen kanssa – ainoana teollisista länsimaista.³ Asian ratkeaminen näin myöhäisessä vaiheessa jätti epätietoisuutta siitä, millä tavoin clearingruplina sovitut kaupat saadaan hoidetuksi vaihdettavien valuuttojen oloissa.

Suomen ja Neuvostoliiton hallitusten välillä laadittiin pöytäkirja clearingin päättämistoimenpiteistä joulukuun 27. päivä 1990, ja tätä yleisluonteista asiakirjaa täydensi maksujärjestelyn osalta Suomen Pankin ja Vnesekonombankin välinen yksityiskohtainen sopimus samalta päivältä.

Näissä sopimuksissa sovittiin periaatteesta, jonka mukaan ruplamääräiset tilit suljetaan ensi tilassa, mutta tilalle avataan vielä USD-määräinen lopetustili loppujen vuosien 1985–1990 tavaravaihtopöytäkirjojen toimituksiin liittyvien maksujen hoitamiseksi. Tavoitteena oli, että nämä mak-

³ Neuvostoliitolla oli tällöin vielä clearingmaksujärjestelmä myös Intian kanssa. Tämä järjestely purettiin vuonna 1992.

sut saataisiin välitettyä maaliskuun loppuun mennessä, jonka jälkeen tilit täsmäittäisiin ja velkoja-osapuoli voisi vielä kuitata saamisiaan tuontimaksuilla. Tili oli määrä sulkea viimeistään 30.6.1991.

2.2 Ruplatilien päättäminen tammikuussa 1991

Ruplamääräisten tilien aktiivinen käyttö päättyi 31.12.1990. Vuoden 1991 alusta ei kummassakaan maassa enää otettu vastaan uusia ruplamääräisiä maksuja tilin kautta välitettäväksi. Tiliä pidettiin kuitenkin auki, jotta sen kautta voitaisiin selvittää ne maksut, jotka olivat Suomessa tai Neuvostoliitossa kirjattu tilille joulukuun 1990 puolella, mutta joita koskevaa maksumääräystä ei vielä vuoden vaihteeseen mennessä ollut vastaanotettu tai toteutettu toisessa pankissa.

Vuoden 1990 päättyessä ruplatilin saldo oli Suomen Pankissa osoittanut 147 milj. ruplaa (n. 960 milj. mk) Suomen Pankin velkaa. Jo vuoden 1991 tammikuun toisen pankkipäivän päätteeksi saldo oli pudonnut alle 100 milj. ruplan (koronmaksuraja), ja kuun lopussa saldo oli enää 3,1 milj. ruplaa, edelleen Suomen Pankin velkaa.

Tammikuun aikana oli ruplatilin kautta selvitetty noin 500 Neuvostoliitosta lähetettyä maksumääräystä, yhteiseltä arvoltaan 144 milj. ruplaa. Maksumääräyksiä ei odotuksista huolimatta ollut tullut merkittävästi enempää kuin aikaisimpinakaan vuosina. Oli normaalia, että vuoden loppupäivinä Neuvostoliitosta saatiin huomattavasti tavanomaista enemmän maksumääräyksiä, kun neuvostoliittolaiset yritykset kiirehtivät hoitamaan kuluvan vuoden maksujaan ennen budjettikauden päättymistä.

Suomen Pankki joutui myös palauttamaan maksumääräyksiä eli kieltäytymään maksun välittämisestä eteenpäin. Tavanomaisin palautuksen aihe oli se, että maksu oli luonteeltaan ennakkoa joko palveluista, joita oli tarkoitus toimittaa seuraavan vuoden aikana, taikka tavaroista, joille Lisenssivirasto ei ollut vielä myöntänyt vientilisenssiä. Palautettavissa maksuista suurimmat olivat markkoina ilmaistuissa maksumääräyksissä 3–4 milj. mk ja ruplamääräisissä 1–2 milj. ruplaa. Kaikkiaan näitä ruplatilin kautta maksettaviksi annettuja maksumääräyksiä palautettiin satakunta, yhteiseltä arvoltaan 18 milj. ruplaa.

Tammikuun loppuun mennessä myös kaikki markka- ja ruplamääräisten alatilien saldot oli selvitetty ruplatilin saldon kautta, ja VEB:n kanssa päästy yhteisymmärrykseen tilin lopullisesta saldosta. Vihdoin 31.1.1991 ruplatilin jäljellä oleva saldo, 3,1 milj. ruplaa, muutettiin dollareiksi, ja tämä summa, 5,7 milj. USD, siirrettiin uudelle Lopetustilille. VEB:n Moskovan ja Leningradin konttoreiden ruplamääräiset maksunvälitystililit suljettiin 31.1.1991 pankkipäivän päätteeksi. Samana päivänä päättyi ruplan kurssin noteeraaminen Suomen Pankissa. Viimeinen noteeraus oli 1 SUR = 6,540 mk.

2.3 Lopetustilin käyttö

USD-määräinen lopetustili – josta käytettiin myös nimeä likvidointitili "likvidatsioonnyi tshot" – avattiin 2.1.1991. Sen kautta oli tarkoitus selvittää niitä maksuja, joissa tuoja/ostaja suoritti maksun pankkiinsa vuoden 1991 aikana ja jotka liittyivät vielä vuoden 1990 tavaravaihtopöytäkirjan lukuun tehtyihin kauppoihin. Tämä sopimustekstin muotoilu "vuoden 1990 tavaravaihtopöytäkirjan lukuun tehtyihin kauppoihin" tarkoitti nyt nimenomaan sellaista tavarakauppaa, joka liittyi tavaravaihtopöytäkirjassa kiintiöityyn vientiin ja jolle Lisenssivirasto oli myöntänyt ruplamaksuun oikeutavan vientitarkkailuilmoituksen. Sen sijaan tavanomainen puhdas palveluiden kauppa, kuten erilliset suunnittelupalvelut, turismi, kuljetukset, huolinta yms., tuli heti vuoden vaihteesta alkaen selvitet-

tää vaihdettavilla valuutoilla, vaikka maksettava palvelu vielä olisikin toimitettu vuoden 1990 aikana ja sovittu clearingruplina maksettavaksi.

Lopetustili oli edelleen luonteeltaan clearingtili. Keskuspankit eivät siirtäneet toisilleen maksujen katteita. Vaikka tili oli USD-määräinen, niin Suomen Pankki maksoi tililtä suomalaisille viejille tai niiden asiamiespankeille vain Suomen markkoja, ja vastaavasti suomalaiset tuojat saattoivat ostaa tilivaluuttaa markoilla. Liikepankit, jotka hoitivat maksuja Suomen Pankkiin asiakkaansa puolesta, kattoivat usein maksut vaihdettavilla dollareilla Suomen Pankin New Yorkissa pidetylle tilille.

Lopetustili oli sopimuksen mukaan määrä sulkea maaliskuun lopussa. Siihen mennessä oli tilin kautta välitetty 1700 maksumääräystä neuvostoliittolaisille tavarantoimittajille, yhteiseltä arvoltaan 375 milj. USD ja toteutettu 840 maksumääräystä suomalaisten viejien hyväksi, yhteiseltä arvoltaan 260 milj. USD. Maksut vastasivat 1–1,5 kuukauden tavanomaista keskimääräistä maksuliikennettä clearingaikana.

Korkeimmillaan Suomen Pankin velkasaldo, siis tilanne jossa oli maksettu Neuvostoliittoon tuontia enemmän kuin sieltä oli maksettu Suomen viennistä, oli maaliskuun puolessa välissä, jolloin saldo oli 180 miljoonan USD:n vaiheilla muutaman päivän ajan. Maaliskuun lopussa saldo oli Suomen Pankin velkaa 115 milj. USD.

Tämän jälkeen tilin käyttö väheni huomattavasti. Huhti-toukokuussa, jona aikana velkoja VEB saattoi vielä suorittaa maksuja suomalaisille viejille saatavasaldonsa pienentämiseksi, tilin kautta välitettiin maksuja noin 100 milj. USD arvosta. Suomalaiset maksoivat neuvostoliittolaisille enää parikymmentä suoritusta, yhteiseltä arvoltaan 5,3 milj. USD.

Clearingjärjestelyssä oli päästy lähelle loppuselvitystä. VEB maksoi vielä kesäkuun lopussa erääntyneen vuoden 1987 erityistilin koron tältä tililtä, ja sen jälkeen muutaman suoritteen elosyyskuulla, minkä jälkeen tilille jäi suunnilleen 300 000 USD Suomen velkaa. Tämän summan Suomen Pankki maksoi VEB:lle 8.6.1992, minkä jälkeen lopetustili suljettiin.

Kaikki vuosien 1985–1990 tavaravaihtoa ja maksuja koskevat, välittömästi maksunvälitykseen liittyvät tehtävät oli tilipitäjäpankkien kannalta saatettu loppuun.

2.4 Maksunvälitystilien merkitys siirtymäkaudella

On perusteltua kysyä, miksi alun perin haluttiin ylläpitää clearingtilejä sen jälkeen, kun oli päätetty siirtymisestä vaihdettavavaluuttakauppaan. Suomen taholta ei asiaan liittynyt mitään ongelmaa sikäli, että olisi ollut halua tai tarvetta rajoittaa vaihdettavien valuuttojen käyttöä. Vuoteen 1991 mennessähän oli valuutansäännöstely Suomessa jo kokonaisuudessaan purettu. Clearingjärjestelyn linkki alkuperäiseen, niukkojen valuuttojen ajan säännöstelyyn, ei ollut pätenyt enää vuosikymmeneen. Tällä perusteella olisi hyvin voitu siirtyä vaihdettavavaluuttamaksuihin heti vuoden vaihteesta.

Päätös siitä, että clearingjärjestelylle ei saada sovituksi lisäkautta, tuli myöhään syksyllä 1990. Tällöin oli nähtävissä, että kauppoja oli vielä tehty clearingruplilla maksamisen lukuun, eikä niiden kaikkien maksuja ole mahdollista hoitaa vuoden 1990 aikana, tuskin lopetustilinkään kautta sinä lyhyenä periodina, kun se pidetään auki. Vaikka suurin osa kaupoista oli tehty valtiollisten ulkomaankauppayhtymien kanssa, niin vuoden 1987 talousuudistusten jälkeen kauppakumppaneiksi oli tullut Neuvostoliiton puolella myös uusia toimijoita, yrityksiä ja yhteisyrityksiä, joiden asema valuuttojen hankinnassa oli epäselvä; tiedettiin, että jos niillä oli valuuttatuloja, ne saivat pitää siitä osan ja käyttää tätä osaa omiin hankintoihinsa.

Alun perin suuri osa clearingjärjestelmän kontrollista hoitui Neuvostoliiton puolella, missä valuutan, myös clearingruplien, hankkiminen oli säänneltyä ja kontrolloitua. Tämä puolestaan jätti suomalaiselle puolelle mahdollisuuden toimia ilman omaa yksityiskohtaista ennakovalvontaa.

Asetelma alkoi muuttua ratkaisevasti 1980-luvun lopulla perestroikan aikana, kun Neuvostoliitto ryhtyi vapauttamaan talouselämänsä keskusjohtoisuudesta. Tällöin ongelmat tulivat näkyviksi, mutta silloin Suomessa ei ollut mahdollisuutta – eikä halujakaan – tiukentaa omaa kontrollia, koska ero muuhun ulkomaankauppaan sekä siihen liittyneeseen jo toteutettuun sääntelyn purkuun olisi revennyt liian suureksi.

Neuvostoliiton valuuttasäädökset eivät Suomessa olleet yksityiskohtaisesti tiedossa, mutta Suomessa tiedettiin, että neuvostoliittolaisille ostajille ei ollut yhdentekevää, oliko kauppa sovittu clearingruplissa vai vaihdettavassa valuutassa. Vaihdettava valuutta oli monikäyttöisyytensä vuoksi arvostetumpaa, mutta clearingruplan asemaa saattoi kohentaa sen ehkä helpompi saatavuus. Neuvostoliittolaiset yritykset saattoivat pitää hallussaan osan vientituloillaan hankkimistaan valuutoista, ml. clearingruplat. Clearingruplien käyttö oli rajoitettua vain ostoihin Suomesta eikä tarkkaa tietoa ollut siitä, miten yritykset saattoivat niitä vaihtaa muuksi valuutaksi tai myydä eteenpäin, jos eivät itse halunneet niitä käyttä. Joka tapauksessa yritystason clearingruplakauppojen maksut saattoivat toteutua ainoastaan VEB:n aktiivisen osallistumisen kautta. Tällöin se, millä tavoin VEB kontrolloi maksun perusteena olevaa kaupallista transaktiota, oli ratkaisevaa järjestelmän toimivuuden kannalta.

Vuoden 1990 loppupuolella VEB alkoi myydä clearingruplia edullisesti normaalina valuutakauppana, ilman kaupallista perustaa. Tämä lisäsi mahdollisuutta käyttää ruplatilä puhtaisiin valuutan siirtoihin tekaistujen sopimusten avulla. Tällöin edullisesti ostettuja clearingruplia saattoi siirtää Suomeen, missä sai yhdestä ruplasta 6,5 markkaa, ja tämän rahan saattoi siirtää edelleen minne halusi. Tähän mahdollisuuteen törmääminen pakotti Suomen Pankin kiristämään omaan valvontaansa.

Neuvostoliiton valuutansäännöstelyn muutosten arvaamattomuuden sekä selvästi kasvaneiden riskien vuoksi pidettiin tärkeänä, että Suomen päässä tehtäisiin vielä kaikki voitava, että clearingtilillä olisi katetta (mikä tarkoittaa tässä Suomen velkaa), jolla neuvostoliittolaiset puolestaan voisivat maksaa clearingin lukuun sovitut ja toimitetut tavarat suomalaisille viejille. Tähän perustuen myös haluttiin karsia saapuvista maksuista epämääräiset maksunaiheet, kuten ennakot tulevien vuosien toimituksista, ulkomailta ostetun tavaran edelleen vienti, siirrot ulkomaalaisille yksityishenkilöille, mitkä viime kädessä olisivat vieneet tilaa ja mahdollisuuden jo toimitettujen tavaroiden maksuilta.

Suomen Pankin osalta clearingin päättäminen näytti sujuvan ongelmitta. Ainoaksi epävarmuustekijäksi jäi vuonna 1987 perustettu erityistili, maksujenvälitystililtä erilliselle korolliselle ruplamääräiselle tilille siirretty luotto, jonka viimeisen takaisinmaksuerän maksupäivä oli 30.12.1991.

3 Vuoden 1987 erityistilin loppuselvitys 1990–1995

3.1 Erityistilisaamisen taustat

Kauppan epätasapaino heijastui maksuliiketilillä ja yksi tapa hallita ongelmaa oli ollut aikaisempina vuosina luottorajan korottaminen. 1980-luvun alkupuolella luottoraja oli nostettu 300 milj. ruplaan, mikä markoissa oli noin 2 mrd. markkaa. Tuolloin ei sopimukseen liittynyt mitään mekanismia, korkoa tai vapaavaluuttatasoitusta, mikä olisi ohjannut velallisasemassa olevaa tilinpitäjää pienentämään tilisaldoa. Osoittautui, että tämäkään luottoraja ei riittänyt. Vuonna 1986 tilillä oli ajoittain lähes 600 milj. ruplan (noin 4 mrd. markan, kts. kuvioliite) Suomen saatava Neuvostoliitolta eli Suomen Pankki oli maksanut tämän verran suomalaisille viejille enemmän kuin suomalaiset tuojat olivat maksaneet tuontimaksuja neuvostoliittolaisille tavarantoimittajille. Tilin tasapaino heilahti rajusti, kun korkean öljynhinnan aikana oli lisätty suomalaista vientiä, mutta dollarin heikkeneminen ja öljyn hinnan lasku 1985–1986 romahduttivat Suomen tuontilaskun. Ilman erityisjärjestelyitä olisi vientiä ollut pakko supistaa, koska mahdollisuuksia tuonnin nopeaan kasvattamiseen tarvitta-

vissa määrin ei ollut näköpiirissä. Toinen tapa hoitaa ongelmaa olisi ollut se, että Suomen Pankki olisi keskeyttänyt maksujen maksamisen suomalaisille viejille siihen asti kunnes tilisaldo olisi palautunut tuontimaksuilla luottorajan puitteisiin. Tätä ei kuitenkaan pidetty toteutuskelpoisena vaihtoehtona.

Tässä tilanteessa sovittiin luottorajan ylittävän saldon osan siirtämisestä määräaikaiselle korolliselle tilille. Sopimus perustui valtioiden väliseen pöytäkirjaan vuoden 1986 joulukuun lopulta, ja sen perusteella Suomen Pankki ja VEB laativat yksityiskohtaisen sopimuksen vuoden 1987 puolella. Tästä tilin nimi: vuoden 1987 erityistili. Tilille sovittiin lyhennysaikataulu ja saldo sidottiin ruplan valuuttaindeksiin. VEB saattoi maksaa korot ja lyhentää tiliä varsinaisen clearingtilin eli maksunvälitystilin kautta, jos tämän tilin saldo olisi vähintään koron ja/tai lyhennyksen verran Neuvostoliiton saatavaa, muussa tapauksessa lyhennykset tuli hoitaa vaihdettavissa valuutoissa.

Erityistilille siirrettiin 16.2.1987 SUR 285 milj. SUR arvopäivällä 1.2., vähentäen samalla summalla maksunvälitystilin saldoa. Maksuliiketilin saldo palautui näin aivan tuolloin voimassa olleelle luottorajalle 300 milj. ruplaan.

Neuvostoliiton Ulkomaantalouspankki (VEB) kuoletti tiliä vuoden 1989 aikana sovittuun 50 milj. ruplan sijaan 100 milj. ruplalla. Kuoletukset maksettiin clearingpäättililtä (maksunvälitystililtä), kun tilisaldo oli kääntynyt Suomen Pankin velaksi. Vuoden 1990 aikana velkaa kuoletettiin sovittuun 125 milj. ruplalla hieman etupainotteisesti kolmena eri eränä kevään ja kesän aikana sopimuksen mukaisen 30.12.1990 eräpäivän sijaan.

Clearingjärjestelyn päättyessä vuoden 1990 lopussa jäi Suomen Pankin kirjanpitoon erityislisaatavaa jäljelle 60 milj. ruplaa (noin 400 milj. markkaa), jonka sopimuksen mukainen kuoletus olisi pitänyt maksaa 30.12.1991. Suomen Pankissa eläteltiin toivetta, että lopetustilillä ollutta Suomen velkaa olisi voitu käyttää erityistilin jäljellä olevan pääoman kuolettamiseen, mutta neuvostoliittolaiset halusivat nyt pitäytyä sopimuksen mukaisessa kuoletusaikataulussa.

Suomen Pankki oli pitänyt selvänä, että clearingtilien pidosta aiheutuvat luottoriskit ovat viime kädessä valtion vastuulla. Luottorajahan oli sovittu valtioiden välisessä sopimuksessa kuten myös Suomen Pankin asema tilinpitäjäpankkina. Neuvostoliiton velkatilanteen pahentuessa halusi Suomen Pankki varmistua siitä, että myös valtion edustajat jakavat tämän Suomen Pankin käsityksen. Suomen Pankin, valtiovarainministeriön ja ulkoasiainministeriön kesken käytiin keskustelua siitä, kenen vastuulla clearingjärjestelmästä peräisin oleva velka viime kädessä on siinä tapauksessa, että Neuvostoliitto ei pystyisi hoitamaan maksuvelvoitettaan. Yhteisen työryhmän muistioon kirjattuun periaatekantaa haettiin Oikeuskanslerin viraston kannanottoa. Oikeuskanslerin lausunto vahvasti muistiossa esiintuodun kannan, että valtio on vastuussa valtiosopimuksen toteuttamisen perusteella Suomen Pankille syntyneistä saatavista, ja Suomen Pankki on toiminut asiassa teknisenä tilinpitäjänä.

3.2 Ensimmäiset kuittausjärjestelyt

Kesällä 1991, heti clearingtilien päättämisen aikoihin, Suomessa ryhdyttiin suunnittelemaan järjestelyä, jolla puolustusvoimien omaan, viisivuotiseen sopimuskehikkoon sisältyviä vuosihankintoja Neuvostoliitosta voitaisiin käyttää joko kokonaan tai osittain erityistilivelan loppuosan kuittaamiseen. Asiaa valmistelivat yhdessä Suomen Pankki, ulkoasiainministeriö ja puolustusministeriö.

Neuvostoliittolaiset olivat myötämielisiä järjestelylle, jossa puolustusministeriön vuoden 1991 hankesopimuspöytäkirjan 60 milj. USD kokonaisarvosta 24 milj. USD, 40 prosenttia, käytettäisiin erityistilivelan kuittaukseen, ja 60 prosentilla he tekisivät vastaostoja Suomesta. Kuittausmenettely sisällytettiin hallitusten väliseen sopimukseen, joka allekirjoitettiin 1.8.1991. Sopimuksessa pankkiteknisten asioiden hoitaminen ja niistä sopiminen delegoitiin VEB:lle ja Suomen Pankille.

Sopimus osoittautui myöhemmin mutkikkaasti tulkittavaksi ja asian hoitoon liittyi monia muitakin pulmia. Pankkisopimusneuvotteluiden etenemistä haittasivat Neuvostoliiton hajoamisprosessi sekä VEB:n ongelmat. Valtiosopimuksen mukaan toimitukset eivät kuitenkaan voineet käynnistyä ennen kuin pankkisopimus oli saatu valmiiksi. Vihdoin loppuvuodesta saatiin aikaiseksi sopimus nimeltä "Agreement on the opening of a new account in US dollars". Sopimus on päiväämätön, mutta se palautettiin VEB:stä kirjeellä, joka Suomen Pankissa vastaanotettiin 28.10.1991.

Sopimuksessa mainittiin yleisluonteisesti valtiosopimuksesta peräisin oleva tehtävä, vastakauppatilin avaaminen ja sen tilinpitomenettely ja tiliehdot sekä erityistilin kuoletuksen muunto. Kun Puolustusministeriö sai toimittajiltaan laskut dollareina, piti ruplamääräistä erityistiliä hyvittää ikään kuin jokainen suoritus olisi kuoletus - mitä se tietysti olikin - eli muuntaa ensin dollarit rupliksi ja näin saatua ruplamäärää korjata vertailuindeksillä. Vaikka indeksisuojaus toimi teknisesti hyvin, ruplan jatkuva vahvistuminen toi hyvin esiin sen, miten etäällä Gosbankin viralliset kurssinoteeraukset olivat arkipäivästä.

Venäjän sekavat ajat nostivat jatkuvasti esiin myös muita eriskummallisia tilanteita. Sekä toimitukset Suomeen että vastakauppatoimitukset Venäjälle käynnistyivät pankkisopimuksen valmistumisen jälkeen loppuvuodesta 1991. Suomen Pankki lähetti ensimmäiset vastakauppoja koskevat vientiperittävät VEB:iin jo marraskuulla 1991, mutta ei saanut ilmoitusta asiapapereiden vastaanottamista eikä niihin liittyvää maksumääräystä. Tuonti Suomeen oli myös käynnistynyt ja laskut olivat valmiita maksettaviksi. Koska tilin käyttö oli valtiosopimuksen tasolla määrätty hoidettavaksi vain pankkien perittävinä, ei pelkkä suora laskun maksaminen tullut kysymykseen. VEB taas ei lähettänyt perittäviä, joten tilille ei saatu katetta, jolta olisi voitu maksaa suomalaisille viejille. Tilanne tuntui tuolloin epätodelliselta, mutta Venäjän ja VEB:n myöhempien vaiheiden valossa jotenkin ymmärrettävältä.

Vuoden 1991 aikana Venäjä ajautui yhä pahempiin maksuvaikeuksiin. Viimeistä erityistilin kuoletuserää ei myöskään maksettu eräpäivänä 30.12.1991, vaikka samana päivänä erääntynyt korko vielä maksettiin ensimmäistä, ja niin kuin aika näytti, ainoata kertaa vaihdettavan USD-tilin kautta.

Pian Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen vuodenvaiheessa 1991/1992 Venäjä joutui kääntymään julkisten velkojien ns. Pariisin klubin puoleen ensimmäistä kertaa pyytäen lykkäystä erääntyville maksuille. Tässä vaiheessa oli vielä epäselvää, millä tavoin erityistilisaatavaa tulisi Pariisin klubissa 4.1.1992 hyväksytyyn pöytäkirjan pohjalla käsitellä, mutta erää ei Suomen taholta vielä otettu mukaan velkaluetteloon.

Joka tapauksessa Puolustusministeriön vuoden 1991 hankintoihin liittyvä tuonti ja sen vastakaupat olivat päässeet käyntiin ja ensimmäinen erityistilin lyhennyserä kirjattiin tilille 21.1.1992

3.3 Tilivaluutta muutetaan ruplista dollareiksi

Kun Venäjä oli talousvaikeuksiensa vuoksi keskeyttänyt velanhoitonsa, pidettiin ruplaa erityistilin tilivaluuttana entistä suurempana riskinä. Rupla ei ollut vaihdettava valuutta ja sen virallisen kurssin vahvistuminen tilanteessa, jossa maa on maksukyvytön, vaikutti absurdilta. Niinpä erityistilin saldo, 60 milj ruplaa, olisi virallisten valuuttakurssien perusteella lasketun indeksikorjauksen mukaan voitu eräpäivänä maksaa takaisin vain 57,3 milj.ruplalla. Suomen puolella haluttiin saatavan tilivaluutta vaihtaa kurssiriskeiltä suojautumiseksi. Tämä sopimus saatiin solmituksi VEB:n kanssa huhtikuulla 1992, ja siinä sovittiin että erityistilin valuutaksi muutetaan 15.4.1992 lähtien US-dollarit. Viitekorko muutettiin kiinteästä 6 prosentista US-dollarin 6 kuukauden Liboriksi, ja tilillä oleva ruplamääräinen saldo konvertoitiin US-dollareiksi valuutanmuuttopäivänä.

Puolustusministeriön hankintojen laskuista oli tilivaluutan muuttopäivään mennessä kertynyt 13,7 milj. ruplaa (22,8 milj. USD) tilin lyhennykseksi. Jäljellä oleva saldo, 46,3 milj. ruplaa, korjattiin valuuttaindeksillä, mikä 15.4.1992 muuntohetkellä tuotti saldoksi 44,0 milj. ruplaa. Tämä summa muutettiin dollareiksi Gosbankin kurssiin, ja näin saatu summa 76,0 milj. USD siirrettiin uudelle USD-määräiselle tilille.

Tilivaluutan dollariksi muuttamisen jälkeen erityistiliä kuoletettiin vielä 1,2 milj. dollarilla ennen heinäkuun 1992 loppua. Tällöin tuli täyteen se 24 milj. USD:n osuus, joka Puolustusministeriön 1.8.1991-sopimuksesta oli sovittu näihin kuoletuksiin käytettäväksi. Kaikkien lyhennysten jälkeen tilin saldo oli 74,8 milj. USD

Puolustusministeriön vuoden 1992 tavaratoimituksia koskeva pöytäkirja allekirjoitettiin venäläisten kanssa 10.7.1992. Siihen ei enää saatu mukaan erityistilin kuolettamista, vaan koko summa hoidettiin vastaostoin. Tässä yhteydessä Suomen Pankki halusi myös luopua koron maksamisesta vastakauppatilille, koska siihen oli aikoinaan poikkeuksellisesti suostuttu vain myönnytyksenä siitä hyvästä, että venäläiset olivat suostuneet erityistilin kuolettamiseen. Venäläiset (VEB) puolestaan halusivat jatkaa maksuliikennettä jo avatulla maksutilillä ja myös korollisuuden säilymistä. Kiista korollisuudesta viivästytti sopimukseen pääsyä ja siten myös toimitusten alkamista.

3.4 Valtiovarainministeriö maksaa erityistilisaatavan Suomen Pankille

Suomen Pankki lähetti VEB:lle puolivuositain ilmoitukset erityistilin koron laskemisesta ja ohjeet koron maksamiseen. Kun mitään vastausta eikä maksua kuulunut, liitettiin korot 31.7.1992 alkaen arvopäivällään pääomaan, mikä tuotti korkoa korolle -efektin.

Neuvostoliiton hajoaminen ja Venäjän velkaongelmat heijastuivat VEB:n toimintaan ja sen asema pankkina Venäjällä oli epäselvä. Kukaan ei tuntunut tietävän, mitkä sen tehtävät tulisivat olemaan ja mitä siitä jäisi jäljelle uudelleenjärjestelyjen jälkeen. Yleinen epävarmuus oli vallalla Venäjän velan käsittelystä: olisiko odotettavissa velkojen jonkin asteisia mitätöintejä tai pitkäaikaisia vakautusratkaisuja tai näiden yhdistelmiä.

Vielä kesällä 1991, samassa yhteydessä kun oli selvitetty mahdollisuutta käyttää puolustusvoimien hankintoja erityistilin kuittauksiin, oli viranomaisten kesken kaavailtu, että erityistili säilyisi Suomen Pankissa vuoteen 1995 asti siinä tapauksessa, että sen kuoletus ei tapahtuisi ajallaan. Vuoden 1993 loppupuolelle tultaessa olosuhteet olivat muuttuneet niin merkittävästi, että pitäytyminen passiivisessa tilinpidossa ei tuntunut mahdolliselta. Tässä epävarmassa tilanteessa Suomen Pankki päätti pyytää Valtiovarainministeriötä maksamaan Suomen Pankille koko jäljellä olevan saatavan ja sille kertyneet korot. Pankin kannalta perusteena oli, että valtiolla olisi keskuspankkia paremmat mahdollisuudet harkita erän sisällyttämistä monenkeskisten vakautusjärjestelyjen piiriin tai hakea sille muita kuittausmahdollisuuksia.

Asia tuli vireille vuoden 1993 syksyllä, ja lasku lähetettiin 28.12.1993. Valtiovarainministeriö maksoi 31.12.1993 markkoina 463,1 milj. markkaa (yhteensä 81,1 milj. USD; summa koostui pääomasta 74,8 USD ja kertyneistä koroista ajalta 1.1.1992 - 31.12.1993 yhteensä 6,2 milj. USD, sekä korkoa korolle osuudesta 0,2 milj. USD).

Tämän jälkeen vuoden 1987 erityistili Suomen Pankin kirjanpidossa suljettiin. Saatavan siirtymisestä valtiolle ilmoitettiin kirjeitse myös Vneshekonombankille.

Näin viimeinenkin Suomen ja Neuvostoliiton väliseen clearingtilijärjestelyyn liittynyt tase-erä oli Suomen Pankin osalta saatu selvitettyksi.

3.5 Erityistilisaamisen loppuhuolto

Alkuvuonna 1994 Suomen viranomaiset (ulkoministeriö ja puolustusministeriö) olivat tehneet tunnusteluja Suomen erityistilisaatavan kuittaamiseksi asetoimituksilla Venäjältä Suomeen. Venäjällä tähän oli suhtauduttu myötämielisesti, koska siellä nähtiin, että ratkaisemattomana tämä kysymys hiersi keskinäisiä välejä. Venäläiset totesivat, että tämän velkaerän kuuluminen Pariisin klubin vakautussopimusneuvotteluiden piiriin ei ollut itsestään selvää, vaikka näkivätkin että se joidenkin tulkintojen mukaan olisi voitu niihin sisällyttää. Pääministeri Tshernomyrdinin Suomen vierailun yhteydessä oli 11.3.1994 sovittu, että venäläiset toimittavat Puolustusministeriölle materiaalia erityistilinvelkansa kuittaamiseksi. Tämän aiesopimuksen perusteella ryhdyttiin valmistelemaan varsinaista sopimusta.

VEB oli ilmoittanut venäläisille neuvottelijoille, että sillä on erilainen käsitys tilisaldosta kuin Suomen Pankilla, minkä vuoksi tilit täsmättiin. Ensinnäkin VEB kieltäytyi maksamasta korkoa korolle, koska sellaisesta ei ollut sovittu. Valtiovarainministeriö puolestaan ei pitänyt olennaisena pitäytyä koronkoron vaatimisessa, jos vain muutoin päästäisiin sopimukseen, joten sen vaatimisesta venäläisiltä luovuttiin. Valtiovarainministeriö ei myöskään halunnut ottaa puheeksi vuoden 1993 jälkeen kertyneen koron laskemista. Lisäksi Suomen Pankin taholla oli koronlaskussa ollut epätarkkuutta, kun vuoden ajan korkoa oli laskettu todellisten päivien mukaan sopimuksessa olevan 30/360-säännön sijaan. Myös ensimmäisen puolustusministeriön hankintojen (1991) kirjauksen USD/rupla-kurssi ja indeksi piti laskea uudelleen, koska osoittautui, että Gosbankin kurssit olivat muuttuneet ennen kirjausta.⁴

Saatavaksi vahvistettiin yhteensä 80,9 milj. USD, missä pääomaa oli 74,8 milj. USD ja kertyneitä maksamattomia korkoja ajalta 1.1.1992–31.12.1993 yhteensä 6,1 milj. USD. Kun saldosta oli päästy yksimielisyyteen, Puolustusministeriö sopi 11.4.1994 venäläisen tavarantoimittajan kanssa toimituksia yksilöivän pöytäkirjan, ja Suomen Pankki tämän perusteella sopimuksen tilijärjestelystä.

Tavaratoimitukset toteutuivat loppuvuodesta 1994, ja tilejä käytettiin ajalla lokakuu 1994 - tammikuu 1995, ja sinä aikana kuitattiin puolustusministeriön vastaanottamalla tavaratoimituksilla Venäjän entistä NL-velkaa (erityistili) täsmälleen edellä mainittu 80,9 milj. USD. Rahaliikennettä ei tileillä ollut, vaan tileillä tapahtui vain vastakkaiset kirjaukset; puolustusministeriön ja valtiovarainministeriön väliset siirrot tapahtuivat valtion budjettikirjanpidossa.

Puolustusministeriön vahvistettua Suomen Pankille, että kaikki sovitut toimitukset on vastaanotettu ja laskut hyväksytyt, järjestelyä varten avatut tilit suljettiin 10.1.1995, minkä VEB vahvisti teleksillä 11.1.1995. Tämän jälkeen vuodelta 1987 alkunsa saanut clearingtilin luottorajan ylittävän osuuden luottojärjestely, joka alkuperäisen sopimuksen mukaan hoitaa 31.1.1991 mennessä, oli saatu maksettua.

⁴ Valtiovarainministeriö edellytti että Suomen Pankki maksaa omasta erheestään johtuvan osuuden takaisin. Sen sijaan Suomen Pankille jo maksettua koron korkoa ei valtio vaatinut takaisin. Suomen Pankki maksoi 24.12.1994 valtiovarainministeriön tilille 166.080,95 markkaa, mikä vastasi 29.100,25 US-dollaria. Tässä siis oli korkoa kahden ylimääräisen korkopäivän osalta yht. 22.317,63 USD sekä USD 6.782 joka vastasi 3.730,11 ruplaa ja oli peräisin siitä, että ensimmäisen maksun laskemisessa oli käytetty USD-kurssia ja indeksiä, jotka kuitenkin olivat ehtineet muuttua laskemisen ja tilinkirjauksen välillä.

4 Suomen valtion Neuvostoliiton-saamisten (pl. erityistili) järjestelyt 1991–2006

4.1 Neuvostoliiton velkaperintö ja julkisten velkojen hoito Pariisin klubissa

Neuvostoliiton hajottua arvioitiin sen jääneen velkaa ulkomaisille luotottajille noin 100 miljardia US-dollaria. Luotottajaryhmiä olivat teollisuusmaiden julkiset rahoitus- ja takauslaitokset, muiden maiden valtiolliset rahoittajat, yksityiset pankit, kaupalliset yritykset sekä entiset sosialistiset maat ja SEVin pankit IIB ja IBEC. Näiden lisäksi oli sisäisiä valuuttavelkoja entisille neuvostoliittolaisille yrityksille tai niiden seuraajille sekä yksityisille kansalaisille. Vastaavasti oli saatavia, mutta saamiset olivat pääasiassa raskaasti velkaantuneilta kehitysmailta, joten niiden takaisinmaksusta ei juuri ollut toivoa etenkin, kun niihin kytkeytyi tuon ajan maailmanpolitiikka ja asetoimitukset.

VEB oli raunioina. Niin dramaattiselta kuin tämä kuulostaakin, sen osuvammin ei ennen niin merkittävän valtion monopoliasemassa olleen pankin tilaa voi kuvata. Se oli joutunut jättämään ulkomaiset lainanhoitovelvoitteensa hoitamatta ja käyttänyt asiakkaidensa tileillä olleita varoja. Pankin asema muuttui Neuvostoliiton hajottua, mutta se ei vielä jatkanut toimintaansa pankkina, vaan sen tehtäväksi tuli toimia Venäjän valtion asiamiehenä (agenttina) ulkomaisen velan hoidossa.⁵

Venäjän ajaututtua maksuvaikeuksiin ja keskeytettyä velanhoitonsa se tarvitsi lykkäystä erääntyneiden ja erääntymässä olevien maksuerien maksuun ja muutosta velkojensa maksuaikatauluihin. Valtioiden myöntämien tai takaamien lainojen uudelleenjärjestelyistä neuvoteltiin muiden teollisuusmaiden julkisten velkojen kanssa Pariisin klubissa.⁶ Ensimmäisessä, 4.1.1992 tehdyssä pöytäkirjassa, lykättiin velkaerien maksua, ja varsinaisissa vakautussopimuksissa, joita oli kaikkiaan viisi (vuosina 1993, 1994, 1995, 1996, 1999), sovittiin joko tietyn ajanjakson kuoletusten ja korkojen uudelleenjärjestelyistä taikka, kuten vuonna 1996, lähes koko jäljellä olevan velkamäärään (40,2 mrd. USD) uudelleenjärjestelystä. Vuonna 1996 Venäjä sai siis uuden maksuaikataulun joka ulottui vuoteen 2020 asti.

Vakautussopimuksissa otettiin kantaa myös siihen, onko mahdollista että osa velkavelvoitteesta hoidetaan kuittausjärjestelyillä, joissa Venäjä toimittaa velkojalle tavaroita ja palveluita velkansa kuittaamiseksi.

4.2 Suomen julkisen sektorin velkasaamiset 3,4 miljardia markkaa

Clearingjärjestelyn päättyessä oli silloisen Valtiontakuukeskuksen (Finnveran edeltäjä) vastuulla 3,4 mrd. markan (750 milj. USD) viennin takausvastuut lähinnä Suomen Vientiluotolle ja suomalaisille liikepankeille annetuista puiteluottojen takauksista. Lisäksi valtiolle oli siirtynyt edellä käsitelty vuoden 1987 erityistilin loppusaldo, joka siis hoidettiin vuoden 1995 alkuun mennessä Suomen ja Venäjän kesken Pariisin klubin ulkopuolisena eränä sen erityisluonteen vuoksi.

⁵ Pankki jatkaa valtion kehityspankkina (nimilyhenne edelleen Vnesheconombank, VEB), mutta sen tehtävät ovat laajentuneet.

⁶ Pariisin klubi on epävirallinen organisaatio, jonka puoleen maksuvaikeuksiin joutuneen maan hallitus voi kääntyä pyytääkseen lykkäystä julkisten velkojen maksuilleen tai järjestelläkseen velkansa uudelleen. Neuvoteltavaksi voidaan ottaa keskipitkän ja pitkän ajan luottojen hoitoa, mutta ei lyhyen ajan, alle vuoden luottoja. Pariisin klubin puitteissa käsitellään nimenomaan julkisia velkoja, joita ovat hallitusten ja valtiollisten laitosten myöntämät luotot, sekä myös kaupallisten pankkien ja yritysten luotot, kun valtion takauslaitos on ne taannut ja takauksensa perusteella joutunut maksamaan. Klubin pysyvinä jäseninä on lähinnä teollisuusmaita, joita edustavat valtiolliset takauslaitokset tai valtiovarainministeriöt. Velallismaan ja velkojamaiden edustajat sopivat neuvottelujen päätteeksi Agreed Minutes -pöytäkirjan lykkäysjärjestelyn periaatteista. Tämän jälkeen velallinen ja kukin yksittäinen velkojamaa sopivat bilateraaliosopimuksen, jossa yksilöidään järjestelyyn tulevat velkaerät sekä uudet maksuaikataulut.

Muiden velkojamaiden lailla Suomi laati Pariisin klubin sopimusten pohjalta Venäjän kanssa kahdenväliset sopimukset, joissa yksilöitiin rästissä olevat saamiset ja sovittiin niille uudet maksu-aikataulut sekä ns. vakautuskorko. Suomen puolelta neuvotteluihin osallistuivat Valtiontakuukeskus ja valtiovarainministeriö. Vakiintuneen tavan mukaan voi kahdenväliseen sopimukseen sisällyttää Pariisin klubin suostumuksella konversiosopimuksia osalle saatavaa. Kuitattava osuus on yleensä enintään 20 prosenttia vakautettavasta summasta. Sen puitteissa velallinen voi toimittaa velkojalle tavaroita ja palveluita tai kehitysmaaoloissa toteuttaa velkojan ohjeen ja valvonnan mukaan jotain yhteisesti sovittua kehitysprojektia velallisen omassa maassa.

Pariisin klubissa velkakonversioiden käyttö mahdollistettiin vuoden 1994 vakautussopimuksessa. Konversiomahdollisuus liitettiin sittemmin myös muihin vakautussopimuksiin. 1990-luvulla velkakonversiosopimukset olivatkin ainoita tapoja saada velkasaatavia maksuun, kun Venäjä ei pysynyt talouskriisinsä otteessa niitä normaalisti hoitamaan.

4.3 Ensimmäinen velkakonversiosopimus 1995 sisälsi myös yrityssaamisia

Ensimmäinen Pariisin klubin vakausjärjestelyyn perustuva konversiosopimus solmittiin 4.6.1994 allekirjoitetun bilateraaliosopimuksen perusteella toukokuussa 1995. Rakenteeltaan tämä kuittausjärjestely oli kolmiportainen: (i) valtiotason pöytäkirja järjestelyn yleisistä linjoista; (ii) yksityiskohdainen valtiosopimus, jonka liitteissä yksilöitiin kuitattavat velkaerät sekä Suomeen toimitettava materiaali; (iii) tilinpitäjäpankkien keskinäinen sopimus tilinpidosta ja maksuista.

Sopimuksen arvo oli 230 milj. USD, josta 85 prosenttia (195,5 milj. USD) kuittasi Neuvostoliiton velkaa ja 15 prosenttia (34,5 milj. USD) käytettiin vastaostoihin.⁷

Pääosa kuitattavasta velasta oli Valtiontakuukeskuksen saatavaa, pääomaa ja korkoja, jotka liittyivät aiemmin Pariisin klubin puitteissa sovittuihin vakautussaataviin. Järjestelyyn liittyi myös poikkeuksellinen yritysvelkojen hoitojärjestely. Kuitattavien velkojen luettelo on otettiin valtion takaamien ja maksamaan joutuneiden luottojen lisäksi yksityisten yritysten takaamattomia saatavia, yhteensä 69 milj. dollarin (noin 500 milj. markkaa) arvosta. Nämä yritysten saatavat olivat syntyneet kaupoista, joista oli sovittu clearingmaksujärjestelmän aikana, mutta joista viejä ei ollut saanut suoritustaan. Kauppasopimukset oli sittemmin luetteloitu ja tarkistettu Venäjän ulkoisten taloussuhteiden ministeriön kanssa. Valtio ei kuitenkaan ottanut yritysten saamisia hoitaakseen ilmaiseksi, vaan Valtiontakuukeskus teki yrityslistalla oleville viejille tarjouksen ostaa niiden saatavat alennuksella. Tarjouksen ehdot oli hyväksytty poliittisella päätöksellä.

Ensimmäisessä kuittausopimuksessa oli Suomen Pankki mukana teknisenä tilinpitäjänä, koska järjestelyyn liittyvät vastakaupat edellyttivät oikeaa rahaliikennettä. Suomen Pankki vastaanotti Venäjältä materiaalityöntiin liittyneet laskut ja toimitti ne Pääesikuntaan hyväksyttäväksi. Sen jälkeen kun Pääesikunta ilmoitti hyväksyneensä laskut, veloitettiin laskun summalla Venäjän tavara-toimitusten maksutiliä sekä hyvitetiin 15 prosentin osuudella vastakauppatiliä ja 85 prosentin osuudella Finnveran saatavien kuoletustiliä.

Rahaa tileillä liikkui vain vastakauppoihin sovitun 15 prosentin verran, muu kuittausosuus eli Puolustusministeriön kalustohankinnan 85 prosentin osuuden siirtyminen Finnveran saatavan maksamiseen kulki valtion budjettitalouden kirjanpidossa. Myös yritysvelan maksaminen tapahtui Suomen Pankin järjestelyn ulkopuolella.

⁷ Sopimuksen liitteet ovat salaisia, mutta tiedotusvälineissä on kerrottu, että Venäjä toimitti neuvostoaikeisten velkojen osittaiseksi korvaukseksi mm. pääkaupunkiseudun turvaksi tarkoitettua ilmatorjuntalaitteistoa (BUK-1).

4.4 Suomen Neuvostoliiton-saamisten loppuhuolto 2000-luvulla

Ensimmäistä kuittaussopimusta seurasi vielä kolme muuta vuosina 2000, 2003 ja 2006. Kun ensimmäisessä sopimuksessa kuittaavan tavarahan ostajana ja toimittajana oli ollut vain yksi osapuoli kummassakin maassa, niin seuraavissa sekä hankkijoita Suomessa että toimittajia Venäjällä oli useita. Näihin sopimuksiin ei enää sisältynyt venäläisille vastakauppaoikeutta eikä järjestelyissä siten ollut maiden välistä rahaliikennettä. Finnvera hoiti velka/saatavatilinpidon ja muun asioinnin suoraan VEB:n kanssa ja maksut hankitusta tavarasta kulkivat valtion budjettikirjanpidossa. Suomen Pankilla ei enää näissä sopimusjärjestelyissä ollut roolia.

Konversio-osuus oli 20 prosenttia vakautettavasta velkasummasta, mutta vuonna 2001 Pariisin klubi antoi Suomelle noin 50 miljoonan dollarin lisäkonversiomahdollisuuden.

Näiden 2000-luvun konversiosopimusten puitteissa on Venäjältä hankittu erilaisia tieteellisiä laitteita ja laboratoriokalustoa yliopistoille ja korkeakouluille, VTT:lle, säteilyturvakeskukselle, liikenne- ja viestintäministeriölle, puolustusministeriölle sekä ilmatieteen laitokselle ja kirjoja yliopiston kirjastolle. Myös palveluita on hankittu, mm. geologinen tutkimuskeskus tilasi Venäjältä maaperän tutkimuspalveluna 2,5 km syvän reiän poraamisen. Vuonna 2006 solmitusta sopimuksesta on vielä toimittamatta noin 9 milj. dollarin arvosta tavaroita, ja sopimuksen voimassaoloaikaa onkin jatkettu vuoteen 2012.

Neljän konversiosopimuksen (ei sisällä erityistilin kuittausta eikä kaupallisen clearingvelan osuutta) puitteissa Venäjä kuittasi toimituksillaan Suomelle Neuvostoliiton aikaisia velkojaan yhteensä 213,8 milj. dollarin arvosta.

2000-luvun alkupuolella Venäjä pystyi jo hoitamaan vakautussopimuksen mukaisia velan lyhennyksiä. Taloudellisen tilanteensa kohennuttua mm. öljyn hinnan nousun vuoksi Venäjä saattoi 2000-luvun puolivälissä tarjota velkojilleen kahtena perättäisenä vuotena velkojen ennaikaisista lyhentämisestä (2005) ja loppuun maksamista (2006). Suomelle Venäjä maksoi ennaikaisesti vuoden 2005 kesäkuussa 164 milj. euroa ja 2006 elokuussa 223 milj. euroa, minkä jälkeen entisen Neuvostoliiton velka on ollut Suomen kannalta loppuun saatettu (lukuun ottamatta viimeisestä konversiosopimuksesta vielä toimittamatonta osuutta).

Suomen Pariisin klubin alaisten Neuvostoliiton-saamisten hoitaminen 1992–2006, milj. USD

Järjestämättömät saamiset 1992 alussa	750
Konversiosopimukset (kuittaukset)	214
- I konversiosopimus (1995-1996)	126
- II konversiosopimus (2001–2003)	32
- III konversiosopimus (2003)	25
- IV konversiosopimus (2006–2008, jatkettu 2012)	30
Lyhennykset	536
Järjestämättömät saamiset elokuun 2006 lopussa	0

4.5 Vastakauppatilien sulkeminen vuonna 2003

Puolustusvoimat olivat ostaneet Neuvostoliitosta kalustoa ja tarvikkeita - termiksi vakiintui erityismateriaalia - kautta vuosien, ja Suomi ja Neuvostoliitto olivat 1.8.1991 solmineet sopimuksen puolustusmateriaalin ostamisesta Neuvostoliitosta vuosina 1991–1995. Tämä viisivuotinen sopimus oli raamisopimus, jonka puitteissa vuosittaiset tavarahankinnat yksilöivät pöytäkirjat nimikkeineen sovittiin. Sen päätyttyä Puolustusministeriö sopi Venäjän kanssa vielä vuodet 1997–1998 kattavan raamisopimuksen.

Kun Neuvostoliiton maksuvaikeudet kävivät ilmeiseksi, selvitettiin mahdollisuutta käyttää puolustusministeriön hankinnoista syntyvää maksuvelvoitetta clearingkaupan ajalta periytyneiden saatavien kuittaamiseen. Ensimmäisen kerran kuittaus oli käytössä vuonna 1992, jolloin edellä kerrotulla tavalla Suomen Pankissa vuodelta 1987 peräisin olevaa erityistiliä kuitattiin 40 %:n osuudella vuoden 1991 pöytäkirjan lukuun tuotujen tavaroiden arvosta ja loppuosa erityismateriaalin toimituksista maksettiin suomalaisten tavaroiden toimituksilla. Kun erityistilin jäljelle jääneelle saldolle ei muuta maksujärjestelyä ollut saatavissa, kuitattiin loppuosa saatavaa sekä sille kertyneet maksamattomat korot vuonna 1994 erillisellä toimitus- ja kuittaussopimuksella. Edellä on myös kuvattu, kuinka entisen clearingkauppaan liittyneen Valtiontakuukeskuksen takaaman ja maksaman julkisen ja yritystason saamisten kuittauksia on hoidettu Puolustusministeriön hankinnoilla ensimmäisen konversiosopimuksen puitteissa vuonna 1996.

Tämän jälkeen Puolustusministeriön hankintoja Venäjältä ei enää kytketty entisen Neuvostoliiton velan hoitoon, vaan muut 1991–1995 hallitusten väliseen sopimukseen perustuneet vuosittaiset tavaratoimitukset (1992, 1993, 1994, 1995) kuitattiin kokonaisuudessaan tavaraostoilla Suomesta. Sama vastaostomenettely oli käytössä vielä seuraavankin, vuodet 1997–1998 kattaneen hankintasopimuksen vuositoimitusten osalta.

Suomen Pankki toimi Puolustusministeriön Venäjän hankintojen asiamiehenä pankkijärjestelyjen osalta ajalla 1991–2003. Se, että Suomen Pankki, eikä jokin liikepankki, hoiti järjestelyjä, ei ole epätavallista puolustusmateriaalin kaupassa, missä myyjätaho tai -valtio haluaa keskuspankin mukaan hankkeen tilinpitoon ja maksuliikenteeseen.

Puolustusministeriön ylläpitämät suhteet ja materiaaliostot mahdollistivat erilaiset saatavien kuittausjärjestelyt ja lisäksi sovitulla vastaostojärjestelyillä saatiin suomalaisille viejille kauppoja hankalina lamavuosina. Yhteensä Puolustusvoimien hankintoihin perustuvat järjestelyt olivat arvoltaan noin 530 milj. USD; näistä 230 milj. dollarilla tehtiin vastaostoja Suomesta ja 300 milj. dollaria käytettiin kuittaamaan saatavia.

Kaikki eri vuosien järjestelyihin liittyneet loppuerät selvitettiin keväällä 2003 ja niistä tileille jääneet pienehköt saldot maksettiin VEB:lle. Tämän jälkeen vastakauppatilit Suomen Pankissa suljettiin.

5 Yksityisen sektorin Neuvostoliiton-saamisten järjestelyt

5.1 Neuvostoliitolta jääneen yksityisen velan järjestelyt Moskovan klubissa

Venäjän hallitus oli ilmoittanut vuonna 1993, että se ottaa vastatakseen kaikista entisen Neuvostoliiton veloista, jotka olivat syntyneet budjettivaroin toimineiden ulkomaankauppayhtiöiden ennen Neuvostoliiton hajoamista sopimista kaupoista. Näitä saatavia oli sekä suoraan ulkomaisilla yrityksillä että pankeilla asiakkaidensa lukuun. Yksityisen sektorin saamiset pitivät sisällään maksuvii-veet, lyhyen ja keskipitkänajan kauppaluotot, vientivekselit, laskut, remburssit, perittävät sekä muut kaupalliset velvoitteet. Mukaan otettiin myös muissa entisissä neuvostotasavalloissa tehdyt ja sovi-

tut ehdot täyttävät kaupat. Kaikki järjestelyyn pääsyä tavoittelevat velkaerät piti dokumentoida, tarkastaa ja verifioida. Tehtävää käytiin läpi sekä VEB:ssä että Venäjän Kauppaministeriössä. Selvitystyössä päästiin pitkälle ja kohtuulliset maksuehdot olivat näkyvissä, kunnes Venäjän vuoden 1998 ruplan romahdus ja sitä seurannut laaja talouskriisi lykkäsivät maksujärjestelyiden etenemistä.

Yksityisen sektorin neuvostosaamisten määrästä oli erilaisia arvioita. VEB:n vuoden 1998 vuosikertomuksen mukaan vuonna 1998 tätä kaupallista velkaa oli ollut VEB:n kirjoissa 2,2 mrd USD ja muuta kauppavelkaa 1,8 mrd USD. Muutama vuosi ruplakriisin jälkeen koko kaupallinen velka (ilman korkoja) arvioitiin noin 2,7 mrd. dollariksi. Suurimmat velkasaatavien haltijat olivat Iso-Britannia 22 %, USA 19 % ja Saksa 10 %. Ison-Britannian ja USA:n osuudet ovat huomattavan suuret, kun ottaa huomioon, että niiden osuus Neuvostoliiton kauppavaihdosta oli ollut vähäinen. Osuus selittynee sillä, että näiden maiden investointipankit olivat aktiivisesti ostaneet eri maiden yksittäisiltä yrityksiltä ja pankeilta näiden kauppasaatavia.

Neuvotteluja Venäjän hallituksen kanssa kaupallisten velkaerien maksuehdoista ja uudelleenjärjestelyistä kävi ns. Moskovan klubi, jossa olivat mukana suurimpien velkojamaiden edustajat. Moskovan klubin vetäjänä toimi sittemmin Hermes, Saksan valtiollinen takauslaitos.

Vuoden 2001 huhtikuussa Venäjän finanssiministeriö pääsi sopimukseen Moskovan klubin edustajien kanssa näiden kauppaluottojen hoitamisesta. Sovellettavat ehdot olivat samanlaiset kuin pankkiluottojenkin osalta: 36,5 prosentin arvonalennus ja luottojen maksaminen kahdella Venäjän valtion liikkeelle laskemalla USD-määräisellä euro-obligaatiolla, jotka erääntyvät joko 2010 tai 2030. Vastaavanlaiseen saatavien vaihtoon on tarjottu näitä obligaatioita kolmella erillisellä tarjouksella (tranche), joista viimeisimmän ilmoittautumisaika umpeutui 2008.

Vuoden 2009 joulukuussa, 15 vuotta selvittelyn aloittamisen jälkeen, Venäjän Finanssiministeriö ilmoitti, että kaikki entisen Neuvostoliiton yritysvelkaan liittyneet saamiset on käsitelty, eikä uusia, ennen ilmoittamattomia kauppvoja enää oteta selvitettäväksi. Dokumentoitavia kauppvoja oli ollut kaikkiaan 12 700 kappaletta, yhteiseltä arvoltaan 2,9 miljardia US-dollaria.

5.2 Suomalaisen yritysten velkasaamiset Neuvostoliitolta

Vuoden 1991 syksyllä Suomen Pankki arvioi suomalaisten yritysten omalla riskillään olevat saatavat noin 600 milj. markaksi, mutta maksurästien lisääntyttyä vuoden mittaan arvioitiin luku seuraavan vuoden syksyllä jo 2,1 mrd. markaksi.

Tietoja suomalaisten viejäyritysten kauppaveloista alkoi kerätä Metalliteollisuuden keskusliitto (MET, nykyisin Teknologiateollisuus ry). Se aloitti tietojen keruun jo vuonna 1990, jolloin yrityksille alkoi kertyä maksuviiveitä. Kun mikään muukaan taho ei ryhtynyt maksurästitietoja keräämään ja tarkistamaan venäläisten ulkomaankauppaviranomaisten ja VEB:n kanssa, otti MET selvittääkseen myös muiden toimialojen yritysten saatavia. Kaikki ilmoitetut tapaukset eivät kuitenkaan päätyneet venäläisten hyväksymille listoille, mihin oli useita perusteluja: kauppa oli sovittu muiden toimijoiden kuin valtiollisten ulkomaankauppayhtymien kanssa; kauppa oli voitu tehdä neuvostoliittolaisen yrityksen omin varoin eikä budjettivaroin; dokumentaatio saattoi olla puutteellista; raja-kaupan maksuja ei hyväksytty mukaan. Dokumentoiduksi ja listatuiksi saatiin noin sadan yrityksen saatavat, yhteisarvoltaan noin 100 milj. USD. Summa muuttui jatkuvasti, kun joihinkin kauppoihin saattoi tulla maksuja ja yritykset ryhtyivät ripeästi myymään saataviaan. Tietävästi suomalaiset yritykset myivät selvitetty ja hyväksytyt saatavansa eteenpäin brittiläisille, amerikkalaisille ja sveitsiläisille pankeille, eivätkä siten ole osallistuneet Venäjän viralliseen velkojen vaihto-ohjelmaan. Vuosina 1996–1998 saatavista saatettiin vielä maksaa 60–90 prosenttia, mutta ruplan romahtamisen, talouskriisin ja uusien takaisinmaksuehtojen julkistamisen jälkeen vuodesta 2002 enää 20–40 prosenttia.

Osa yrityssaatavista otettiin mukaan Suomen ja Venäjän hallitusten väliseen vuoden 1995 kuittausohjelmaan kuten aikaisemmin on jo mainittu. Tämä järjestely vähensi Suomen yritysvelkasaatavia Venäjältä 69 milj. USD (500 milj. mk). Yritykset joutuivat tässäkin tapauksessa myymään saatavansa (Valtiontakuukeskukselle) alihintaan järjestelyyn mukaan pääsyn ehtona.

Yrityssaatavien lopullista ja tarkkaa tilaa ei ole mahdollista selvittää. Jotkut yritykset saivat maksun osittain tai kokonaan rahana tai tavaroina, kun taas toiset ovat poistaneet saatavansa kirjanpidosta myymällä saamisensa eteenpäin. Jälkikäteen tilanteen selvittämistä haittaa vielä se, että jotkut yritykset ovat lopettaneet toimintansa ja mukana olleet henkilöt ovat vaihtuneet.

5.3 Pankkien saamisten järjestelyt Lontoon klubissa

Venäjän ilmoitus, että se vastaa kaikesta entisen Neuvostoliiton valtiollisesta (sovereign) velasta koski myös ulkomaisten liikepankkien neuvostoliittolaisille pankeille antamia vakuudettomia lainoja, luottoja ja talletuksia. Näiden velkojen/saatavien järjestelyjä selvitettiin ns. Lontoon klubin piirissä.⁸

Saatavia hoidettiin vuodesta 1997 alkaen niin, että VEB maksoi erääntyneet velkansa kahdella uudella liikkeelle laskemallaan erillisellä velkapaperilla (PRIN/principal on a note eli pääoma nimellishintaan ja IAN/interest on arrears eli koron osuus). Näistä PRIN-obligaatioiden laina-aika oli 25 vuotta ja IAN-papereiden 20 vuotta. Niitä saattoi myydä eteenpäin lainakauppaan erikoistuneille pankeille, jotka olivat kiinnostuneita niitä ostamaan. Ostaja ja myyjä punnitsivat riskiä ja tuottoa, ja hinta asettui sen mukaisesti. Vuosien 1998–1999 talouskriisin aikana VEB/Venäjä jätti hoitamatta näiden velkojen sopimustenmukaiset maksut.

VEB:n asema velkajärjestelyissä oli ongelmallinen, sillä se oli käytännössä selvitystilassa, sen omistajana oli muodollisesti edelleen Neuvostoliitto eikä sitä oltu saatettu Venäjän pankkisäädännön piiriin. Vaikka Venäjä oli ilmoittanut ottaneensa haltuunsa entisen Neuvostoliiton omaisuuden, ja siten olisi ollut vastuussa myös VEB:n veloista, niin VEB:n haastamista oikeuteen hoitamattomista veloista pidettiin hyvin ongelmallisena. Tämän vuoksi sen liikkeelle laskemat velkapaperit eivät olleet erityisen haluttuja.

Vuonna 2000 Venäjä sai sovittua Lontoon klubin kanssa VEB:in velkapapereiden vaihtamisesta Venäjän Federaation liikkeelle laskemiin eurobondeihin, jotka erääntyvät vuosina 2010 ja 2030. Sopimuksen ehtoihin kuului myös saatavien arvon alennus 36,5 prosentilla. Tällä järjestelyllä Venäjä sai järjestelyä yhteensä noin 31,1 mrd. dollarin velat.

Tämän vuoden tammikuun lopulla Venäjän Finanssiministeriö tiedotti, että velkajärjestelyt Lontoon klubin velkojen kanssa ovat päättyneet, eikä uusia vaihtoja enää oteta käsittelyyn. Tiedotteen mukaan järjestelyssä on ollut mukana yli 400 rahoituslaitosta. Prosessissa on käsitelty 27 000 velkapositiota, jotka on vaihdettu Venäjän liikkeelle laskemiin euro-obligaatioita yhteisarvoltaan 21,2 mrd. USD.

Suomen Pankin vuonna 1992 keräämien tietojen mukaan suomalaisilla pankeilla oli ollut Neuvostoliitosta saatavia noin 2,6 mrd. markkaa (625 milj. USD). Suomalaispakkien neuvostosäämisistä ei ole olemassa yhteenvetoa, mutta todennäköisesti suomalaiset pankit myivät saatavansa jo 1990-luvun alussa kansainvälisillä velkamarkkinoilla. Suomalainen pankkikenttä on muuttunut

⁸ Lontoon klubi on yksityisten pankkivelkojen epävirallinen klubi, joka on saanut nimensä siitä että sen vetäjänä on yleensä ollut joku lontoolaisista pankeista. Venäjän tapauksessa puhutaan toisinaan myös ns. Frankfurtin klubista, koska Deutsche Bank suurena velkojana oli ryhmän työssä aktiivisena toimijana. Velkojapankit valitsivat keskuudestaan neuvotteluryhmän (advisory committee), joka keräsi tietoa ja oli yhteydessä Venäjän puolen neuvottelijoihin. Jotta neuvottelutuloksesta tulisi sitova, oli yli 90 prosentin (eri lähteiden mukaan 95–99 prosentin) niistä pankeista, joita järjestely koski, hyväksyttävä sopimus.

vuodesta 1992 niin paljon, että tietojen selvittäminen jälkikäteen kyselyillä ei ole mahdollista. Pankkien vuosikertomuksissa ei ole mainintoja näiden saatavaerien kohtaloista.

6 Yhteenveto

Entisen Neuvostoliiton hajotessa suomalaisten saatavat arvioitiin n. 6–7 mrd markaksi. Tarkkoja tietoja on saatavissa vain julkisten velkojen (3,7 mrd. FIM) selvittelystä. Sen sijaan suomalaisten yritys- ja pankkivelkojen osalta ei ole kattavaa tietoa.

Suomen Pankissa, missä clearingtiliä pidettiin, saatiin tilanne sekavien vaiheiden jälkeen onnistuneesti purettua. Jäljelle jääneitä julkisia ja osin myös kaupallisia saatavia hoidettiin erilaisilla kuittausjärjestelyillä. Näitä operaatioita olivat järjestämässä valtion puolesta ministeriöt ja niiden alaiset laitokset. Normaalit velan lyhennykset Venäjä hoiti lähinnä Pariisin klubin puitteissa sovitulla sopimuksella Valtiontakuukeskuksen kanssa. Suomen valtio ei missään vaiheessa joutunut antamaan Neuvostoliiton aikaisia saamisiaan anteeksi.

Pankit ja yritykset ovat tahoillaan hoitaneet omalla riskillään olevien lainojen ja saatavien perintää kansainvälisten taikka kotimaisten ad hoc -ryhmien avustuksella taikka myyneet saataviaan kansainvälisillä velkamarkkinoilla.

Venäjän finanssiministeriö on ilmoittanut maksaneensa tai järjestäneensä kaikki entisen Neuvostoliiton velat julkisten velkojen yhteisölle Pariisin klubille vuosina 2005 ja 2006. Yksityisten pankkien yhteistyöryhmälle Lontoon klubille sekä yritys- ja kauppavelkojille avoinna olleet selvitysmenettelyt ovat umpeutuneet vuodenvaihteen 2009/2010 tienoolla.

Lähteet

Clearingmaksujärjestelmää ja Suomen Pankkia koskevien asioiden osalta tämä selvitys perustuu Suomen Pankissa tehtyihin muistioihin, pankin kirjanpitoon sekä kirjoittajan omakohtaisiin kokemuksiin Suomen ja Neuvostoliiton maksuliikenteen operationaalisesta pyörittämisestä sekä myöhemmin Suomen ja Venäjän välisistä velkajärjestelyistä.

Muita lähteitä ovat:

Finnveran toimintakertomukset vuosilta 2000-2008, (www.finnvera.fi)

VEB:n toimintakertomukset vuosilta 1998-2008 (www.veb.ru)

Venäjän Finanssiministeriön tiedotteet (www.minfin.ru)

Pariisin klubi (www.clubdeparis.org)

Selvityksen yhteydessä on haastateltu seuraavia henkilöitä:

Raija Rissanen, Finnvera

Hannu Arhinmäki, MET

Veijo Niemi, MET

Annikki Halko, MET

Suomen ja Neuvostoliiton clearingjärjestelyyn liittyvää kirjallisuutta:

Kari Holopainen, Orpo piru, muistumia Neuvostoliitosta, idänkaupasta ja hiukan muustakin, (2. painos) Opus Liberum, Helsinki 2007

Laurila Juhani, Finnish-Soviet Clearing Trade and Payment System: History and Lessons
Bank of Finland Studies A:94, 1995

Neuvostoliiton velan selvittelyyn liittyviä kirjoituksia:

Elmar Koch and Ilkka Korhonen, The Aftermath of the Russian Debt Crisis; Bank of Finland, Institute for Economies in Transition, BOFIT Online 2000 No. 7

Nadmitov Alexander, Russian Debt Restructuring, Overview, Structure of Debt, Lessons of Default, Seizure Problems and the IMF SDRM Proposal, Harvard Law School, International Finance Seminar, 2004

Buch, Heinrich, Lisinyan, Schrooten; Russia's Debt Crisis and Unofficial Economy,
Kiel Working Paper No 978, April 2000

Liite 1. Keskeisiä sopimuksia ja pöytäkirjoja

1) Clearingjärjestelyn pohjana olleet sopimukset

Sopimus Suomen ja SNTL:n välillä tavaravaihdosta ja maksuista vuosina 1986–1990, tehty 25.9.1984 (Sopimussarja 66–67/1985).

Suomen Pankin ja SNTL:n Ulkomaantalouspankin (VEB) kesken tehty sopimus vuosien 1986–1990 tavaravaihto- ja maksusopimuksen mukaisesta tilipidosta ja maksuliikenteestä, allekirjoitettu 13.11.1985.

Pöytäkirja Suomen Tasavallan ja SNTL:n välillä tavaravaihdosta ja maksuista vuosina 1986–1990 tehdyn sopimuksen (Sopimussarja 66–67/1985) muuttamisesta, allekirjoitettu 21.10.1988 (Sopimussarja 57/1988; Suomen säädöskokoelma n:o 1198/88).

Edellisestä aiheutunut muutos pankkien väliseen 13.11.1985 allekirjoitettuun sopimukseen, allekirjoitettu 5.1.1989.

2) Siirtyminen vaihdettavien valuuttojen käyttöön

Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton välillä tavaravaihdosta ja maksuista vuosina 1991–1995 tehtyyn sopimukseen liittyvä pöytäkirja (Sopimussarja 4/1991; säädöskokoelman nro 40/1991), allekirjoitettu 27.12.1990. Pöytäkirjassa todettiin, että siirtyminen vaihdettavien valuuttojen käyttöön kattaa myös viitatus sopimuksen auki jääneen maksupykälän.

3) Clearingjärjestelyn purkamiseen liittyneet sopimukset ja päätökset

Suomen Tasavallan ja SNTL:n hallituksen välinen pöytäkirja clearingmaksujen selvitysmenettelystä, allekirjoitettu 27.12.1990 (Sopimussarja 3/1991; säädöskokoelman nro 39/91). Pöytäkirjassa sovitettiin periaatteet clearingjärjestelyn purkamisesta, käytettävistä tileistä, koroista ja aikataulusta.

Suomen Pankin ja SNTL:n Ulkomaantalouspankin (VEB) välinen pöytäkirja Suomen ja SNTL:n välisen, 25 päivänä syyskuuta 1984 allekirjoitetun vuosien 1986–1990 koskevan tavaravaihto- ja maksusopimuksen perusteella pidettävien tilien sulkemisesta, allekirjoitettu 27.12.1990.

Suomen Pankin päätös valuuttalain täytäntöönpanosta, annettu 21.12.1990 (Säädöskokoelma 1399/90). Päätöksessä kirjattiin vapaavaluuttakäytännön tuominen valuuttamääräyksiin sekä ohjeet siirtymäkauden tilien käytöstä.

4) Erityistilin liittyneet sopimukset

Erityistilin perustaminen

Sopimus Suomen Pankin ja SNTL:n Ulkomaankauppapankin välisestä erityistilistä, tehty Helsingissä 6.1.1987.

Puolustusministeriön hankintojen käyttäminen velan kuittaamisen

Sopimus Suomen Tasavallan Hallituksen ja SNTL:n Hallituksen välillä erikois- ja muun materiaalin toimituksista Suomeen ja maksamisesta 1991–1995, allekirjoitettu 1.8.1991 (Salainen).

Hallitusten väliseen sopimukseen liittynyt Suomen pankin ja Vneshekonombankin välinen pankki-sopimus.

Valuuttalajin muutos

Sopimus Suomen Pankin ja SNTL:n Ulkomaantalouspankin kesken erityistilivelan muuttamisesta USD-määräiseksi sekä viitekoron muuttaminen USD-koron 6 kk:n LIBOR-korkoon perustuvaksi, allekirjoitettu Helsingissä 15.4.1992.

Erityistilin loppuosan kuittaaminen puolustusministeriön hankinnoilla

Pääministeri Tsernomyrdinin Suomen vierailun yhteydessä 11.3.1994 sovittiin, että Venäjä toimittaa Suomelle puolustusmateriaalia Rosvoruzhenien ja Puolustusministeriön yksilöimien listojen mukaisesti, ja että Suomen Pankki ja VEB sopivat maksujärjestelystä. Tämän sopimuksen perusteella laadittiin Pöytäkirja Suomen Tasavallan puolustusministeriön ja aseistuksen ja sotilasmateriaalin valtiollisen vienti- ja tuontiyhtymä Rosvooruzhenien välillä erikoismateriaalin toimittamisesta Suomeen vuonna 1994 Venäjän Federaation velan kuolettamiseksi. Sopimus allekirjoitettiin 11.4.1994

Edellä mainittujen sopimusten perusteella laadittiin Suomen Pankin ja entisen Neuvostoliiton Ulkomaantalouspankin (VEB) välinen sopimus teknisestä tilinpidosta ja asiakirjojen toimituksista. Pankkien välinen sopimus allekirjoitettiin Helsingissä 13.6.1994/Moskova 15.6.1994.

5) Pariisin klubin puitteissa sovitut järjestelyt

Venäjän Neuvostoliiton aikaisen velan uudelleenjärjestelysopimukset

Monenkeskiset sopimukset 2.4.1993, 4.6.1994, 3.6.1995, 29.4.1996 ja 1.8.1999.
Näihin liittyneet kahdenväliset sopimukset (Suomi-Venäjä).

Velan ennenaikainen takaisinmaksu

Monenkeskiset sopimukset velan ennenaikaisesta takaisinmaksusta tehtiin 13.5.2005 ja 16.6.2006.

Velkakonversiosopimukset

Velkakonversiosopimukset ovat kaikki nimeltään "Suomen tasavallan hallituksen ja Venäjän federaation hallituksen välinen sopimus Suomen tasavallalla entiseltä Neuvostoliitolta olevien velkasääntävien osittaisesta kuittaamisesta" ja niihin liittyivät erilliset sopimukset toimituksista ja tilinpidosta. Tässä käytetään sopimuksista järjestysnumeroita, sen jälkeen mainitaan allekirjoituspäivämäärä, sopimussarjanumero, järjestelyn kokonaissumma sekä toimitusvuodet.

I velkakonversiosopimus

- allekirjoitettu 30.5.1995
- Valtiosopimukset/ sopimussarja 1/1996
- kokonaissumma 230 milj. USD, josta Suomen julkisten saamisten lyhennykseen 126 milj. USD, yritysten saamisten lyhennykseen 69 milj. USD ja vastaostoihin 35 milj. USD
- toimitukset vuosina 1995-1996

II velkakonversiosopimus

- allekirjoitettu 28.11.2000
- Valtiosopimukset/ sopimussarja 66/2000
- kokonaissumma 32 milj. USD
- toimitukset vuosina 2001–2003

III velkakonversiosopimus

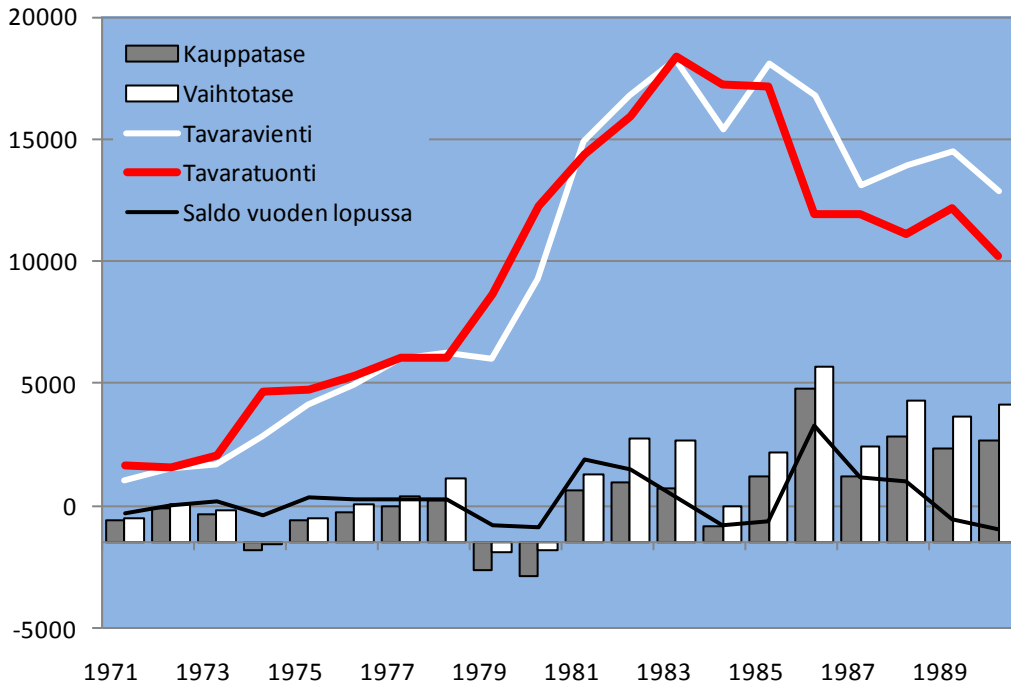
- allekirjoitettu 28.3.2003
- Valtiosopimukset/ sopimussarja 49/2003
- kokonaissumma 25 milj. USD
- toimitukset vuosina 2003-2005

IV velkakonversiosopimus

- allekirjoitettu 15.8.2006
- Valtiosopimukset/ sopimussarja 69/2006
- kokonaissumma 30 milj. USD, josta toimittamatta 9 milj USD
- toimitukset vuosina 2006–2008 (voimassaoloa jatkettu 2012 asti)

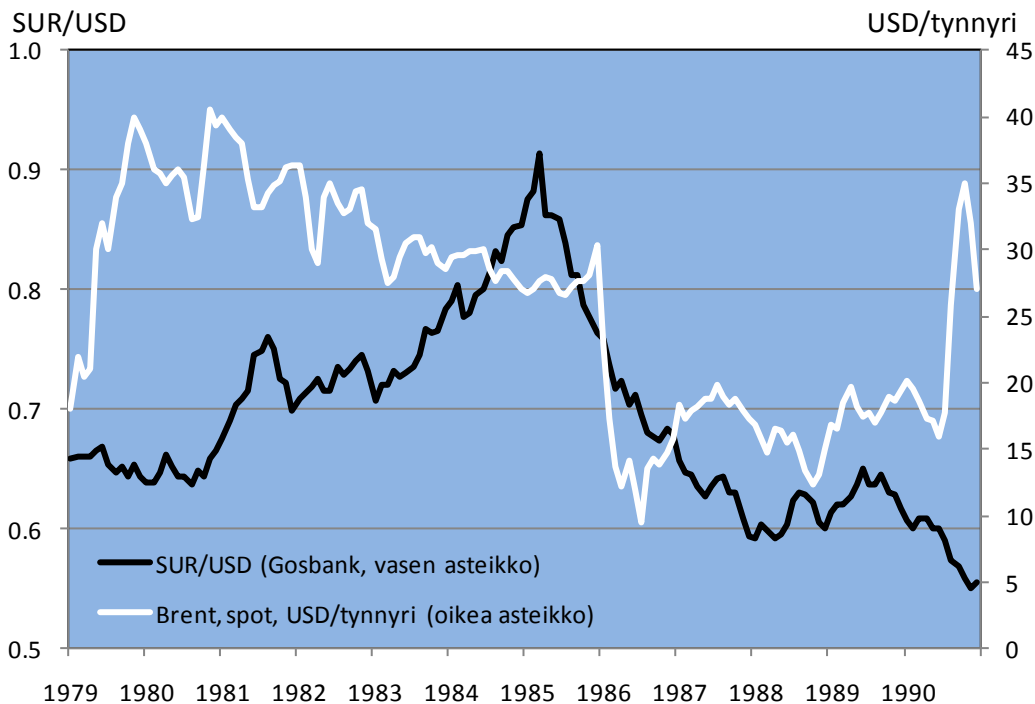
Liite 2. Suomen ja Neuvostoliiton clearingkaupan keskeisiä kuvioita

Suomen ja Neuvostoliiton välinen kauppa, mmk

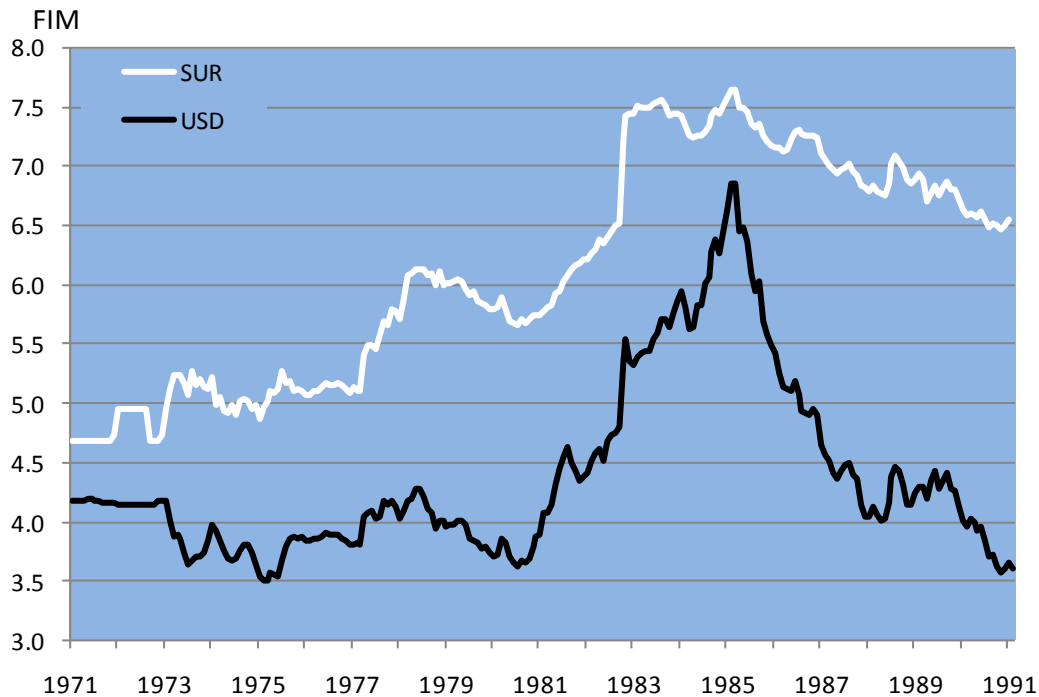
Lähteet: Tulli ja Suomen Pankki

Dollarin ruplakurssi ja raakaöljyn hinta

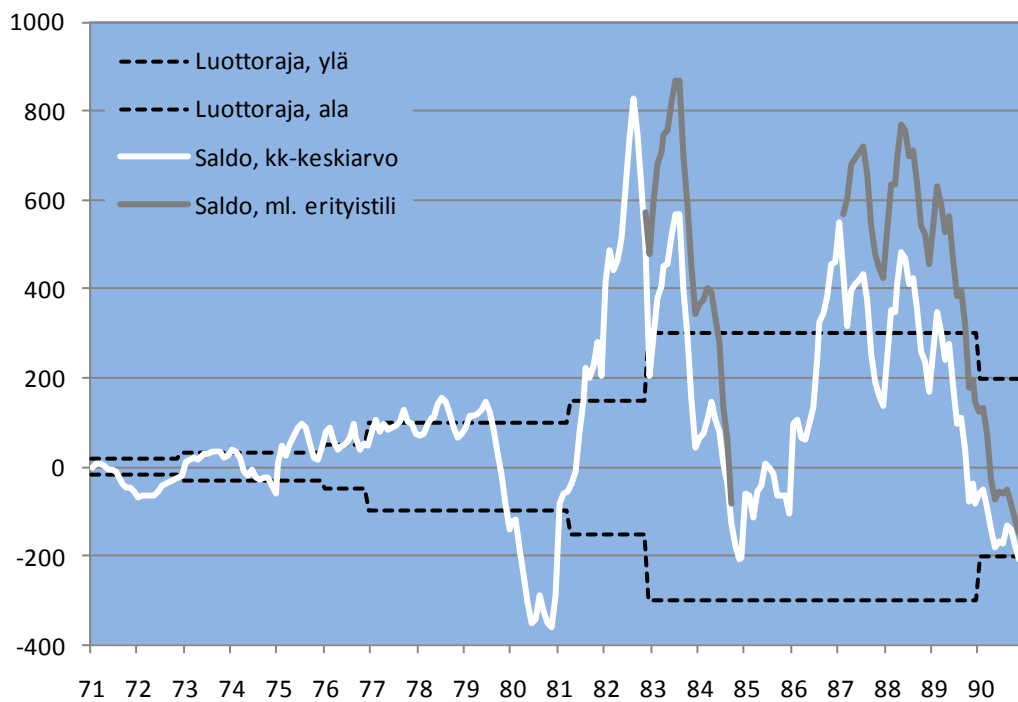
Lähteet: Gosbank ja Reuters

Suomen Pankin myyntikurssit, kuukausikeskiarvo

Lähde: Suomen Pankki

Suomen ja Neuvostoliiton välisen clearingtilin saldo ja maksusopimuksen mukainen luottoraja

Lähde: Suomen Pankki

- 2006 No 1 Tuuli Koivu ja Tapio Korhonen: Kiinan valuuttapolitiikka ja maailman rahoitusepätasapainot
No 2 Tuuli Juurikkala, Vesa Korhonen, Simon-Erik Ollus, Pekka Sutela ja Merja Tekoniemi: Kestääkö Venäjän kasvu? – Seminaarijulkaisu: BOFIT Venäjä-tietoisku 8.5.2006
No 3 Aaron Mehrotra: India's recent macroeconomic developments
No 4 Tuuli Juurikkala and Simon-Erik Ollus: Russian energy sector – prospects and implications for Russian growth, Economic policy and energy supply
No 5 Merja Tekoniemi: Venäjän aluepolitiikan uudet tuulet – esimerkkinä Murmanskin alue
No 6 Sanna Kurronen: Russian electricity sector – reform and prospects
- 2007 No 1 Simon-Erik Ollus and Heli Simola: Russia's true imports?
No 2 Simon-Erik Ollus and Stephan Barisitz: The Russian Non-Fuel Sector: Signs of Dutch Disease? Evidence from EU-25 Import Competition
No 3 Heli Simola: Russia getting closer to WTO membership – what are the practical implications?
No 4 Laura Solanko: Vaurastuva ja ikääntyvä jättiläinen – katsaus Venäjän julkiseen sektoriin
No 5 Simon-Erik Ollus and Heli Simola: Finnish re-exports to Russia
No 6 Seija Lainela, Simon-Erik Ollus, Jouko Rautava, Heli Simola, Pekka Sutela ja Merja Tekoniemi: Venäjän kasvun uudet ehdot
No 7 Seija Lainela, Simon-Erik Ollus, Jouko Rautava, Heli Simola, Pekka Sutela ja Merja Tekoniemi: New conditions for growth in Russia
No 8 Meri Kulmala ja Merja Tekoniemi: Paikallishallinnon reformi vahvistaa keskushallinnon valtaa Venäjällä – paikalliset taloudelliset kannustimet vähäiset
No 9 Simon-Erik Ollus, Heli Simola ja Merja Tekoniemi: Venäjän aluepolitiikka 2000-luvulla - mitä uusi alueluokitus merkitsee
No 10 Riikka Nuutilainen: Peilitilastojen antama kuva Venäjän todellisesta tuonnista
- 2008 No 1 Juuso Kaaresvirta and Tuuli Koivu: China's inflationary pressures and their impact on inflation in euro area
No 2 Seija Lainela, Simon-Erik Ollus, Heli Simola ja Pekka Sutela: Venäjä vuoteen 2010 – Katsaus Venäjän talouden lähivuosien haasteisiin
No 3 Laura Solanko ja Simon-Erik Ollus: Paljonko kaasua Venäjä pystyy viemään?
No 4 Iikka Korhonen ja Laura Solanko: Kazakstanin ulkomaiselle lainanotolle rakentunut kasvu hiipuu
No 5 Iikka Korhonen, Seija Lainela, Heli Simola, Laura Solanko ja Pekka Sutela: Medvedevin kauden haasteet
No 6 Iikka Korhonen, Seija Lainela, Heli Simola, Laura Solanko and Pekka Sutela: The challenges of the Medvedev era
No 7 Heli Simola ja Simon-Erik Ollus: Suomen Venäjän-kaupan yritysraakenne
No 8 Juuso Kaaresvirta, Tuuli Koivu, Mikael Mattlin, Aaron Mehrotra, Jouko Rautava ja Pekka Sutela: Katsaus Kiinan talouteen
- 2009 No 1 Mika Erkkilä, Heli Simola ja Laura Solanko: Venäjän sähkösektorin uudistus
No 2 BOFIT Venäjä-ryhmä: Venäjä ja kansainvälinen rahoituskriisi
No 3 Richard Connolly: Financial vulnerabilities in Emerging Europe: An overview
No 4 Iikka Korhonen, Jouko Rautava, Heli Simola, Laura Solanko ja Pekka Sutela: Venäjä kriisin kourissa
No 5 Judith Dean, K.C. Fung and Zhi Wang: Vertical specialization in Chinese trade
No 6 Yuri V. Simachev, Andrei A. Yakovlev, Boris V. Kuznetsov, Michael Y. Gorst, Aleksandr V. Daniltsev, Michael N. Kuzyk, Sergey N. Smirnov: Assessment of policy measures to support Russia's real economy
No 7 Heli Simola: Suomen ja Venäjän väliset investoinnit
No 8 Zuzana Fungáčová and Laura Solanko: Has banks' financial intermediation improved in Russia?
No 9 Juuso Kaaresvirta, Iikka Korhonen, Mikael Mattlin, Aaron Mehrotra, Jenni Pääkkönen ja Jouko Rautava: Katsaus Kiinan talouteen – BOFIT tietoisku 2009
No 10 Morten Anker, Daniel Buikema Fjærtoft, Jouko Rautava, Heli Simola and Laura Solanko: Russia, Finland and Norway: Economic Essays
- 2010 No 1 Iikka Korhonen: Valtion omistamien pankkien ylivaltaa Kiinassa säilyy
No 2 Kaarina Piipponen: Suomen ja Neuvostoliiton välisen clearingmaksujärjestelmän purkaminen ja neuvostovelkojen loppuhoito